

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

MAYIS 1969

İÇİNDEKİLER :

Halk Takviminde Aylar	Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN
Diyarbakır'dan Mâni ve Atasözleri	İzzettin AYTAÇ
Yeni Bilgilerle Koroğlu	Cahit ÖZTELLİ
Karadeniz Türkülerinde Ses Değişmeleri	İsmet Z. EYÜBOĞLU
İstanbul'daki Halk Dansları Gösterileri	Bora HİNÇER
Bir Erzurum Cöngünde Atasözleri ve Halk Şairleri	Dr. M. F. KIRZIOĞLU
Yeşilyurt'ta Bazı Hastalıkların Tedavileri	Ahmet ŞENTÜRK
Tulum ve Bir Tulum Çalcısı : Remzi Bekâr	İhsan HİNÇER
Sıraç Köyünde Yağmur Duası	Himmet SELVİ
Kağızmanlı Hıfzı ve Hakkındaki Eleştiriler	Nejat BİRDOĞAN
"Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler"	Aydın OY
Bir Çorum Oyunu : İğdeli Gelin	Mustafa SUCUOĞLU
Kars'ın Pırsak Köyünde Nevruz	Gülali AYDINOĞLU
Hatay'da Çocuk Masalları	Dr. Edip KIZILDAĞLI

BİZE GELEN KİTAPLAR

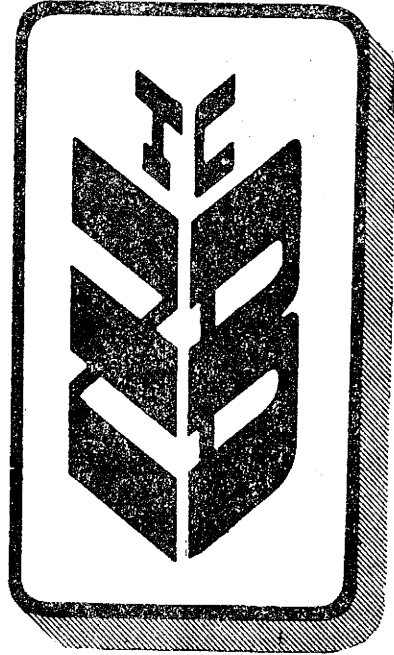
SAYI : 238

KURUŞ : 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

127

tasarruflarınızı
değerlendirmek için
size
yol gösterecek ışık

HER YERDE HER ZAMAN
T.C.ZİRAAT BANKASI
olacaktır

MAYIS 1969

İÇİNDEKİLER :

Halk Takviminde Aylar	Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN
Diyarbakır'dan Mâni ve Atasözleri	İzzettin AYTAÇ
Yeni Bilgilerle Koroğlu	Cahit ÖZTELLİ
Karadeniz Türkülerinde Ses Değişmeleri	İsmet Z. EYÜBOĞLU
İstanbul'daki Halk Dansları Gösterileri	Bora HİNÇER
Bir Erzurum Cöngünde Atasözleri ve Halk Şairleri	Dr. M. F. KIRZIOĞLU
Yeşilyurt'ta Bazı Hastalıkların Tedavileri	Ahmet ŞENTÜRK
Tulum ve Bir Tulum Çalıcısı : Remzi Bekâr	İhsan HİNÇER
Sıraç Köyünde Yağmur Duası	Himmet SELVİ
Kağızmanlı Hıfzı ve Hakkındaki Eleştiriler	Nejat BİRDOĞAN
"Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler"	Aydın OY
Bir Çorum Oyunu : İğdeli Gelin	Mustafa SUCUOĞLU
Kars'ın Pırsak Köyünde Nevruz	Gülali AYDINOĞLU
Hatay'da Çocuk Masalları	Dr. Edip KIZILDAĞLI

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 238

KURUŞ : 100

ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
BOL İKRAMIYE
SOSYAL HİZMET

**EMNİYET
SANDIĞI**

(Bastır : 60165 - 51)

AKBANK'ta hesabınız
varsa

şansınız
avucunuzun
içindedir

AKBANK

GRİPİN, nezle
başlangıcında birçok
tenakıktan önlemek
bakımından faydalıdır.
GRİPİN, 4 saat
ara ile günde
3 adet alınabilir.

GRİPİN

(Yeni Ajans : 588 - 53)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No : 238

MAYIS 1969

YIL : 20 — CİLT : 12

Halk Takviminde Aylar

Yazan : Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGIN

Burada eski Türk takvimi'ni tesbit etmek üzere, halk takvimi konusunda derlemeler yapılmıştır. Her derlemenin tesbit kaydı, ilgili metnin başında tekrarı önlemek için kısaca şu sıra ile gösterildi : 1. Derlemenin konusu, 2. Derlemenin bölgesi, 3. Derlendiği yer ve tarih, 4. Derleme şekli, 5. Bilgi veren.

Yılın ilk ayının belirtilmemiş ise, aylar şimdiki takvimimizin başı olan Ocak'tan itibaren, yıl başı gösterilmiş ise, o aydan başlayarak sıralanmıştır.

I. SEMEK KÖYÜ (Erzincan)

1. Ay adları
2. Semek köyü (Erzincan ili, merkez ilçesine bağlı)
3. İstanbul, 19 Eylül 1952.
4. Soruşturma yolu ile
5. Ahmet Sevinç. 23 yaşında erkek, az okur yazar, inşaat işçisi, aslen Semekli.
- (1) Zemperî ayı : şimdiki takvimde Ocak ayı.
- (2) Şubat ayı.
- (3) Mart ayı.
- (4) Abril ayı : buna Nisan ayı da derler.
- (5) Mayıs ayı.
- (6) Haziran ayı.
- (7) Temmuz ayı.
- (8) Ağustos ayı.
- (9) Eylül ayı.
- (10) Havara ayı : şimdiki Ekim ayı'dır. "Havara", avare, başıboş demektir. Köylünün işleri azaldığı ve avare

kalındığı için böyle denir.

- (11) Koç ayı : şimdiki Kasım ayı'dır. Bu ay süresince koç katımı yapıldığı için böyle adlanır.
- (12) Karakış ayı : şimdiki Aralık ayı'dır. Bu ay soğğun en arttığı zamandır.

II. MUŞ

1. Ay adları.
2. Muş şehri ve çevresi.
3. İstanbul, 26 Ekim 1952.
4. Soruşturma yolu ile.
5. M.Z. 68 yaşında erkek, orta tahsilli, memurluktan emekli, aslen Muşlu, İstanbul'da Süleymaniye'de oturuyordu.
- (1) Kânunisani ayı.
- (2) Sıbat ayı.
- (3) Adar (veya Mart) ayı.
- (4) Ebrul (veya Nisan) ayı.
- (5) Gulan ayı : şimdiki Mayıs ayı'dır.
- (6) Haziran ayı.
- (7) Temmuz ayı.
- (8) Tabak ayı : şimdiki Ağustos ayı'dır.
- (9) Eylül ayı.
- (10) Birinci Çirin (veya Teşrinievel) ayı.
- (11) İkinci Çirin (veya Teşrinisani) ayı.
- (12) Kânunievvel ayı.

III. KÖROĞLU KÖYÜ (Giresun)

1. Ay adları.
2. Köroğlu köyü (Giresun ili, Alucra ilçesi, Mindaval bucağı)
3. İstanbul, 18 Şubat 1966.
4. Soruşturma yolu ile.

5. Kiraz Karakuş, 39 yaşında kadın, okuması - yazması yok, evlerde temizlik işçisi, aslen Koroğlu köyünden.

Not : Kendi adı doğduğu aya (Kiraz ayı) nisbetle verilmiştir. Ancak onun işaret ettiğine göre, diğer ayların adları, kişi adı olarak kullanılmaz.

1. Zemheri (veya Ocak) ayı : Zemheri'nin iptidasıdır. İlk günü yıldönümü (yıl başı anlamına)'dür. O gün evlerde kömbe yapılır.
2. Gücük ayı : iki noksan imiş de, ondan böyle ad koymuşlar. Bu ayda, arpa, fügen, gibi yazlık tohumlar ekilir.
3. Mart ayı : bu ayda sebzeler ekilir.
4. Abrul (veya Lisan) ayı.
5. Mayıs ayı : ayın 15'ine doğru "yayla" ya göçülür. Üç ay kadar yayla'da kalınır.
6. Kiraz ayı : yeni takvimde "Haziran" denir. Ayın 12'sinde ekincinin orağı çıkar. O gün "gün dönümü" dür. Gün dönümü üç gün sürer.
7. Orak ayı : bu ayda orak işi devam eder.
8. Ağustos ayı : ayın sonlarında yayla'dan "köy" e dönülür.
9. Haç ayı : bu ay içinde ekinciler tohumlarını ekerler.
10. Avara ayı : köyde avaralık ile geçen bir aydır. Kışlık işlerin bittiği zamandır.
11. Koç ayı : ay içinde koç katımı yapılır.
12. Karakuş ayı : bu ayın 12'sinde "gün dönümü" olur ve üç gün sürer. Kış ayıdır. Çok soğuklar olur.

IV. DARENDE (Malatya)

1. Ay adları.
2. Darend ve köyleri (Malatya ili)
3. İstanbul, 1 Ağustos 1966.
4. Soruşturma yolu ile.
5. Necmettin Hacıminoğlu, 33 yaşında erkek, yüksek tahsilli, Edebiyat Fakültesi'nde Türk Dili kürsüsü asistanı, aslen Darendeli.
- (1) Orta - karakuş (veya Zemheri) ayı : şimdiki Ocak ayı'dır. Ayın içinde iken soğuğu da belirtmek üzere "Zemheri ayı" denir. Ancak aylar sayılırken "Orta - karakuş" adı verilir.

- (2) Gücük ay (veya Son - karakuş ayı) : şimdiki Şubat ayı'dır.
- (3) Mart ayı.
- (4) Lisan ayı : şimdiki Nisan ayı'dır.
- (5) Mayıs ayı.
- (6) İlk - temus ayı : şimdiki Haziran ayı'dır.
- (7) Orta - temus ayı : şimdiki Temmuz ayı'dır.
- (8) Son - temus ayı : şimdiki Ağustos ayı'dır.
- (9) İlk-güz ayı : şimdi Eylül ayı'dır.
- (10) Orta - güz ayı : şimdiki Ekim ayı'dır.
- (11) Son - güz ayı : şimdiki Kasım ayı'dır.
- (12) İlk - karakuş ayı : şimdiki Aralık ayı'dır.

V. ERCİŞ (Van)

1. Ay adları.
2. Erciş kasabası ve çevresi (Van ili)
3. İstanbul, 25 Mayıs 1967.
4. Soruşturma yolu ile.
5. M. Y. 62 yaşında erkek, tahsilli, serbest çalışıyor, aslen Ercişli (İstanbul'u ziyaretinde).
1. Mart ayı : şimdiki takvimle 13 Mart, yıl başıdır. Yıl başı günü, "Kara çarşamba" adıyla kadınlar arasında kutlanır. Herkes bir kaç türlü yemek yapar ve bir evde toplanıp beraberce yerler. Yemekler ne kadar çeşitli pişirilmiştir ve ne kadar çok yenirse, yılın o kadar uğurlu geçeceği kabul edilir. O yılın bolluk içinde olacağına inanılır. Bu ay içinde ekinciler tohum atar. Ayın 20 sinde "Kocakarı fırtınası" olur.
2. Nisan ayı.
3. Güllân ayı : bu ay içinde "yayla"ya çıkılır.
4. Haziran ayı.
5. Temmuz ayı.
6. Ağustos ayı.
7. Eylül ayı : bu ay içinde "güzlük" ve "tır" tohumlar atılır.
8. Teşrinievvel ayı.
9. Teşrinisani ayı : ayın başlarında "yayla" dan dönülür. Ayın 5 - 10'u sıralarında "koç katımı" yapılır.
10. Kânunevel ayı.
11. Karakuş ayı : buna "Kânunsani" de derler. Ayın ilk onbeş gününe "Zemheri"

Edebiyat Tarihi :

Yeni Bilgilerle Koroğlu

Yazan : Cahit ÖZTELLİ

Kendisinden çok söz edilen saz şairlerinden birisi de yazımızın başlığı olan KOROĞLU'dur. O kadar ki, adı bile tereddütlere yol açmış, kimi araştırmacılar eski yazı delayısıyla Koroğlu olabileceğini söylemiş, kimileri de (o) ile mi, yoksa (u) ile mi okunacağı yolunda düşünmüşlerdir.

İlk olarak, adı bilinen fakat eserlerine rastlanmayan bu âşıkın dokuz şiirini sayın Fevziye Abdullah (Tansel) yayınladı ve böylece artık Koroğlu'nun varlığı kesinlikle ortaya konmuş oldu (Bkz. Ülkü, c. 16, s. 95 - 1941). Yalnız, sayın araştırmacı, şairin on yedinci yüzyıl âşıklarından olduğunu tahmin ettiğini bildirmiş, başkaca bilgi verememiştir.

Daha sonra, Hasan Eren Bursa Genel Kitaplığında eskiden beri bildiğimiz bir mecmuadan alarak önce Türk Dili dergisinin sekizinci sayısında, daha sonra "Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar 1, 1952" adlı eserinde aynı araştırmayı vermiş fakat, Tansel'in verdiği bilgiden öteye geçememiş, yalnız yedi yeni şiirini yayımlamıştır.

Hasan Eren'in yayını üzerine ben Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 40. sayısında (1952) yeni bir araştırma yayımladım. Bu yazımda araştırmacıların haberli olmadıkları yeni bilgiler verdim. Şimdiki bu yazımda da son derece kesin yeni bilgiler vereceğim. Bu bilgiler son kertede tarihî değeri olan belgelere dayanacaktır. Bundan sonra artık Koroğlu'nun hayatı hakkında kesin konuşulacak ve yeni işküllere düşülmeyecektir.

Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinin birinci cildinde zamanının ünlü çöğürçülerinden söz ederken şöyle diyor :

Demiroğlu, Molla Hasan, Koroğlu, Gedâ Muslu, Kara Fazlı, Celeb Kâtibi, Sarı Mukallit, Kayıkçı Mustafa, Celeb Gedâyi, Hâki, Turabi (C. 1, s. 638 - 639).

ri" son onbeş gününe "Karakuş" adları verilir. Bu ay içinde aylar mağaralara çekilerek 40 gün kalırlar ki, buna "çille" denir.

12. Şubat ayı : ayın 25 inde "Çaylak fırtınası" olur.

Yine Seyahatnâme'nin beşinci cildinde (s. 283) bir kere daha Koroğlu'nu iyi çöğür çalanlar arasında anmaktadır.

Koroğlu ve İkinci Osman Faciası :

Sultan Genç Osman'ın öldürülmesi (1622) olayına tanık olan, hattâ kendisi Sultan Osman'ın yerine Sultan Mustafa'yı geçirmek için, kapalı bulunduğu odanın tavanını delip aşağı inerek ilk "biat" edenlerden birisi olan Tügi mahlaslı Yeniçeri Solak Hüseyin bu olaylarla ilgili bir eser yazmıştır. Eserin adı bir nüshaya göre "Musibetnâme", başka bir nüshaya göre "İbretnümâ" dır. Kâtib Çelebi "Fezleke" eserinde bu Tügi tarihinden çok yararlanmış, Naimâ da dolayısıyla kendi tarihinde aktarmalar yapmıştır.

Sultan Osman olayları için en sağlam kaynak Tügi'nin bu eseridir. (Bkz. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1967).

Değerli bilgin Prof. Fahir İz, güzel bir incelemeden sonra otuz bir sayfa tutan eserin tıpkı basımını yayınladı (bz. s. 119 - 164). Bu eserdeki konumuzla ilgili bölümü özetleyelim :

Sultan Osman öldürülmüştür. Aradan bir zaman geçer. Yeniçeri ve Sipahi divanda toplandılar. Padişahın katilinin yakalanmasını, cezalandırılmasını istediler. Sadrazam Davut Paşa yakalandı. Kâpıcılar odasında o gece hapsolundu. Ertesi sabah başı vurulacak. Padişahın bacısı Davut Paşanın karısı idi. Kendisini kurtarmak için padişahın rica etti. Kabul olunmadı. Bunun üzerine Yeniçeri Ocağına başvurmayı makul buldular, para dağıttılar." Eyle olsa eski odalarda kırk üçüncü Ağa Bölüğünde Bokçu Murad'a ve ÇÖĞÜRÇÜ KOROĞLU ve Aşçı Hasan ve Kayıkçı Mustafa ve Çalık Mehmed'e ve Altuncu Oğlu Muslu, bunlara benzer yüz miktarı Yeniçeri ve Sipahiyandan Cerrah Zade Mehmet Çelebi ve Feridun Efendi, bunlara benzer Davut Paşa tevabiinden nice adamlar tedarik olunup ol gece cellad'a ziyade filori veriliyor..... Tamam bu tedarik görülüp yarındası gün divanı hümayunda ol denli adam cem oldu ki yevm-i haşrdan nişan verdi. Ol gece

zikrolunan cumhurun nakit almışları divan halkının önderinde durup..... Davut Paşanın boynuna satır ineceği sırada mahut olan ihsan dideler : Sakın urma, diye bağırıyorlar. Çoğunlukta olan karşı taraf elbette ur, deyü çağırıyorlar. büyük kavga oldu, bu arada ihsan dideler bu kavga ortasında Davut Paşayı meydan-ı siyasetten kapdılar.....

Yeniçeri Solak Hüseyin Tüğü'nün eserinden aldığımız bölümden şu sonuç çıkarıyor :

Çöğür Koroğlu, Sultan Osman olayına karışmış, Yeniçeri Ocağının Kırk Üçüncü Ağa bölümündendir. Sadrazam Davut Paşanın güvenilir adamlarındandır. Her halde rütbesi de subay olmalıdır. Sözü dinlenen ve iş başaran bir kişidir. Çöğür çalmakta ustadır. Evliya Çelebi de çöğür çalmakta usta olduğunu bildiriyor.

Bu duruma göre Çöğür Koroğlu, Sultan Osman'ın öldüğü sırada ortalama bir tasarlama ile kırk yaşındadır.

Koroğlu ne zaman öldü ?

On yedinci yüzyılın ünlü şairlerinden Cevri (ölümü 1654) bize bunu haber veriyor. Merhum Sadettin Nüzhet, Koroğlu adlı makalesinde (Çınaraltı, sayı 8; 1941) şunları söylüyor :

"Benim son zamanlarda elde ettiğim bir vesika Koroğlu namında bir saz şairinin mevcudiyetini katiyetle bildirmektedir. On yedinci asrın maruf divan şairlerinden Cevri (hakkında geniş bilgi için, Sadettin Nüzhet, Türk Şairleri, C. 3, Sh. 1052) Dördüncü Murat devrinin meşhur musiki ustalarından bahseden "Harem-i Hümayunda olan hânende ve sâzendeler vasfıdır" serlevhali manzumesinde bir münasebetle Koroğlu'nu da zikretmektedir.

"Dördüncü Murat'ın huzurunda çöğür çalan Mehmed'i sitayişle takdim ederken :

Çöğürün böyle kemâlin göricek şerminden Adem âbâde firar etti Koroğlu nâçar

diyor. Şu halde Koroğlu, Dördüncü Murat devrinin iptidalarında, yahut da biraz daha önce vefat eden bir sâzendedir. Cevri, bu beytinde bir "hüsni tâlîl" yaparak Mehmed'in sanatındaki iktidarını yükseltmekle beraber Koroğlu'nun şöhret ve ustathığını da inkâr etmemiş oluyor. Bu yeni vesika, Evliya Çelebi'nin yanlış malûmat

vermediğini ve Koroğlu'ndan başka Koroğlu adıyla tanınmış değerli bir saz şairinin mevcudiyetini de sarıh olarak göstermekte ve devrini de tayin etmektedir."

Dördüncü Murat, Sultan Osman olayından sonra pek havalanan zorbaları defter etmiş, intikam sırasını beklemişti. Buna da ancak 1632 yılında yönetimi anasının elinden alarak başlamıştır. Bütün zorbaları yakalatarak başlarını vurdurmuş, cesetlerini denize attirmiştir.

İşte, bu temizlik sırasında çok mümkündür ki Koroğlu da padişahın hincından kurtulamamıştır. Onun için birkaç cönkten başkasında şiirlerine rastlanmaz. Ben yüzlerce ve yüzlerce cöngü elden geçirdim, ancak son zamanlarda, Osman ve Dördüncü Mehmet zamanlarında yazıldığı kesinlikle bilinen Ali Ufki defterinde dört şiirini bulabildim. Bunun bir sebebi de Sultan Murad'ın korkusundan gerek halk arasında, gerek asker ocaklarında türkülerinin söylenmemesi olabilir. Yalnız çöğür çalmaktaki ünü sürmüştür. Onun için Cevri onu anmış, daha sonra Evliyâ Çelebi, (ona yetiştiği zamanlarda yirmi yaşında idi) sürüp gelen ününden, kitabına almıştır.

Koroğlu'nun Sultan Osman olayında nasıl kötü ad sahibi olduğunu gösteren mektup da vardır. Sultan Osman'ın öldürülmesinden sonra Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa ayaklandı. İstanbul'da kendi aleyhinde çalışan Yeniçeri Kethudası Mehmet Ağaya bir mektup yazarak epeyce azarladıktan ve korkuttuktan sonra şöyle diyor : "... yahut katil Davut Paşa idi, bizim medhalimiz yoktur dersiniz, ol madde medhalî olanlardan Mehmet Ağa, ve Hasan Ağa ve neferden Altuncu Oğlu ve Aşçı Hasan ve Duacı Mehmet ve Gürcü Ali ve Bokçu Murat ve Koroğlu (burada bir dizgi veya yanlış okuma yapılarak Kuroğlu denilmiştir) ve Kayıkcı Mustafa ve Çavuşoğlu ve bunların emsali eşkiyayı katil edesin, cezaların görelere vesselâm" (Bk. Naimâ, c. 2, s. 313).

Abaza Paşanın bu tarihli mektubu da gösteriyor ki, bizim aşık Koroğlu elebaşılardandır ve cezalandırılması istenmektedir. Tâ Erzurum'da bile öteki zorbalar arasında adı geçiyor.

Bütün bu kayıtlardan çıkardığım sonucu şöylece özetliyorum :

Koroğlu, çok güzel çöğür çalmakla ve

şair olmakla birlikte saray entrikalarına karışmış, oldukça önemli rol oynamış bir Yeniçeri subayıdır. Orta yaşlarında cezalandırılarak ortadan kaldırılmıştır. Fakat, çöğür çalmaktaki ustalığı dolayısıyla ünü bir süre daha dillerde dolmuşdur.

Araştırmacılar şairin adı konusunda, eski imlâ'nın okunuşu yüzünden, Koroğlu ya da Kuroğlu olacağı görüşünde kesinliğe varamamışlardır. Kur-oğlu'nun bir anlamı yoktur. Oysa, Kor-oğlu anlamlıdır. Bilindiği gibi kor parlak ateş demektir. Buna göre biz Koroğlu olarak anmayı daha uygun görüyoruz.

Koroğlu'nun, yukarıda adlarını verdiğimiz Fevziye Abdullah'ın makalesi ve Hasan Eren'in kitabında toplam olarak (9 + 7) on altı şiiri çıkmıştır. Şimdi ben de dört şiirini aşağıda veriyorum. Bununla elde yirmi şiir bulunmuş oluyor. Bende ki bestelenmiş olup notaları birlikte kayıtlıdır.

TÜRK-İ MUHAYYER

Elim ermezse bu yâre
Akar gözüm yaşı çağlar
Geliceğin söyleşelim
Geldi geçti geçen çağlar
Medh eder bülbüller seni
Sensin ömrümün gülşeni
Gör aşkın ne etti beni
Mürde sanur gören sağlar
Gör mürgün hengâmesini
Okur yazar nâmesini
Geydi yeşil câmesini
Gülüstane döndü dağlar
Urefânın seçildiğine
Mey koyup içildiğine
Goncânın açıldığına
Bülbüller ah edüp ağlar
Gönül yâre çatmak ister
Sarılıban yatmak ister
KOROĞLU seyr etmek ister
Donandı bağçeler, bağlar

Sunulsun piyâle beğler
Dağlar donandı, donandı
Açılmış kırmızı güller
Bağlar donandı, donandı
Gelin isteyelim Hak'tan
Muradımız vere yoktan
Ferman geldi alâ taktan
..... donandı, donandı
Nesne yok âdem halinde
Keramet vardır dilinde

Hasta kaldı salında
Sağlar donandı, donandı
Bindiler de atlandılar
Koç yiğide katlandılar
Gazâya niyetlendiler
Hayamatlar donandı, donandı
KOROĞLU yazısın yazar
Aşkın kitabını çazer
Nice bir gurbette gezer
Gönül zahmana özendi

TÜRK-İ DEVR-İ KEBİR

Behey ala gözlü dilber
Benim aklım
Ben severim, sen kaçarsın
Senin imân terkindedir
Karşınızdaki karlı dağlar
Bağban sözü olur bağlar
Benim gönlüm şimdi beğler
Doğru menzil sürendedir
Kasların kurulu yaydır
Cemâlin bedir olmuş aydır
Bağçeye girmek kolaydır
Hesabı gül derendedir
Derviş bellidir tacından
İncinmeyiz ol bâcından
Gidi rakibin ucundan
Garip baykuş virandadır
KOROĞLU eydür, öğdüğüm
Hayalim kovaladığım
Suç sende değil sevdiğim
Sana gönül verendedir

BERA-Yİ NASİHAT MERDAN

Söz tutup uludan dinleyin öğüt
Edebli erkânından belli olur
Mertliğin bildirir cilasın yiğit
Gönülceği alçak, ağa yoll-olur
Fidanı boy verir her bir yurtların
Şikâri mı eksik olur kurtların
Cenk yüzünde kelle keşen mertlerin
Sırtı kaplan postu, başı tell-olur
Sözünde yanılır geri kalanlar
Tevekkül-î Hak'tır devlet bulanlar
Hele sofrasında koçak olanlar
Kılınca salmakta bek ell-olur
Gazilik edenin kanlıdır gözü
Yarar olanların yerdedir yüzü
Hatır yıkmakta nâ - merdün sözü
Koç yiğitler dâim tatlı dill-olur
İzzette oturur merdüm olanlar
Derunun söylerler yüzü gülenler
KOROĞLU'nun gönülceğin alanlar
Servî boylu güzel ince bell-olur

Diyarbakır'dan Mâni ve Atasözleri

Derleyen : İzzettin AYTAÇ

Abam orada kaldı
Fıtıl yarada kaldı
O benim güzel yârim
Acep nerede kaldı

A benim aslan yârim
Duvara yaslan yârim
Duvar seni çarıtır
Bağrına yaslan yârim.

Al eline kalemi
Yaz başına geleni
Hepsî senin yüzünden
Oldum gönül veremi

Altundan oklavıyam
Ayağın toprağıyam
Cennette bir gül açmış
Ben onun yaprağıyam

Altın tabakta vişne
Oğlan peşime düşme
Babam sağan kız vermez
Naffili aşka düşme

Altun yüzük dar parmağ
Muradım seni almağ
Eller derin uykuda
Benim işim yalvarmağ

Arpalar hasil oldu
Muradlar vasil oldu
Herkesin yâri geldi
Ya benim nasıl oldu

Ayağında yemeni
Niçin almısan beni
Bu dünyada ölüm var
Ne seni kor ne beni

Ayağında kondura
Yar geli dura dura
Öliyem ben derdimden
Sineme vura vura

Ay doğar sini sini
Sevmişem birisini
Cehad vursa boynımı
Söylemem doğrisini

Ayvana serdim keçe
Yar gele bundan geçe
Benim o nazlı yarım
Korhiyam benden geçe

Ayvana serdim kilim
Gel otur benim gulim
Ne ye benden darıldın
Lal olsun benim dilim

Bugün ayın ondördü
Kız saçını kim ördü
Ördü ise ben ördüm
Doğri söyle kim gördü

Çarçı başında durdum
Tabancamı doldurdum
Diyarbakır içinde
Bir güzele vuruldum

Diclede bir daneyem
Yanmışam pervaneyem
Gidin deyin yarime
Aşkından divaneyem

Dicle etrafı bostan
Bir zarar gelmez dosttan
Aklım başımdan gidi
Seni gördüğim zaman

Dicle gibi akhamam
Her çiçeci takhamam
Babam görse öldürür
Pencereden bakhamam

Dicle gibi akh güzel
Gül menekşe takh güzel
Ben küçeden geçerken
Pencereden bakh güzel

Diyarbakır elini
Saram ince belini
Küstümse gel barışağ
Naz etme ver elini

Entarisi pembeden
Ne tez usandı benden
Bir gün yalnız görürsem
Hayfım alırım sende

Gül ektim gül bitti mi
Yarâ haber gitti mi
İşittim yar evlenmiş
Başı göğe yetti mi

Hacılar kharabası
Geliyor davul sesi
Kendisi gönül vermiş
Bırakmıyor babası

Karanfilem kararım yokh
Zencefilem zararım yokh
Ben sine çoktan sevmişem
Senin benden kheberin yokh

Karpuz getir dileyim
Aç yorgani gireyim
Oyan oyan sar beni
Yâr olduğun bileyim

Maniciyem manici
Gerdan altında inci
Eğer babam verirse
Aheiyam aheci

Oakta duman olur
Gün olur zaman olur
Diyarbakır karpuzu
Her yerde yaman olur

Portakal leymon topla
Gül destesi ayıkla
Sen benim olacaksın
Gece gündüz sayıkla

Pacaları tül perde
Uci sürtünsün yerde
Azalarım titriyor
Yâri gördüğüm yerde

Sütüme süt katamam
Çarşıda da satamam
O ki ona yar dedim
Artık evden atamam

Şu dağlarda bal kabakh
Açılır tabakh tabakh
Beni beğenmez idin
Aldığın kultura bakh

Tabağa koydum darı
Ben bugün gördüm yarı
Kaşkı görmez olaydın
Benzini gördüm sari

Karadeniz Türkülerinde Ses Değişmeleri

— I —

Yazan : İsmet Zeki EYÜBOĞLU

En eski çağlardan bu yana türlü türlü ulusların yaşadığı, türlü türlü uygarlıkların kurulduğu Karadeniz yöresinde, özellikle Trabzon çevresinde görülen ağız ayrılıkları, kullanılan sözlerdeki söyleyiş türüllüğü eski yerlilerden kalma belirtilerdir. Asya göçleri, Kafkas boylarının yer değiştirmesi savaşa giren orduların dönüş yolu olan Trabzon kuzeyden güneye doğru uzayan dağlık çevrelerinde türlü türlü insanları barındırmaktadır. Bugün bu yörelerde yaşayan insanlar arasında gelenekler, görenekler, alışkanlıklar birbirine uymamakta, aşırı ölçüde türüllükler göstermektedir. Oyunlar, düğünler, dernekler ayrı ayrı özellikler taşıyor. Derneklerin adları, kuruluşları bile türlü türüdür. Bu türüllük onları kuran boyların ayrı ayrı yaşayışlarından ileri geliyor. Trabzon yöresinde aşağı yukarı beş türlü ağız görülmektedir. Bu ağızlar arasında dil kuruluşu bakımından önemli, büyük değişiklikler yoksa da gene birtakım ayrımlar görülmektedir. Özellikle Of, Sürmene, Araklı ağızları Rize ağızı ile benzerlik göstermekte, Akçaabat, Vakfıkebir, Tonya söyleyiş bakımından öncekilere uymamakta, Maçka ile yöresinde ise Trabzondan Gümüşhaneye giden büyük yolun sağ yakasında oturanlarla sol yakasında oturanlar arasında iki ayrı ağız görülmektedir. Gümüşhane sınırına yakın yörelerde ise ayrı bir söyleyiş biçimi ile karşılaşmaktayız.

Ağızların değişik oluşları ile atbaşı giden oyun ayrılıkları, gelenek değiştirmeleri de göze çarpacak ölçüdedir.

Rize, Of, Sürmene, Araklı Yörelerinde d harfi y oluyor çokluk. Burada mısın yerine buraya misun, orada mısın yerine oraya misun, nerdesin yerine nereyesun deniliyor. Maçka yörelerinde ise daha çok n harfi değişip ğ oluyor : yalnız yerine yalağuz, bana sana yerine bağa, sağa, ona yerine oğa deniliyor.

Gız demedum mi sağa
Yapma hau işleri
Nasi parlayı nasi
Ganamun gimişleri

Ay vuranda vuranda
Memen kokar maranda
Gağur imana gelu
Gız sağa yalvaranda
Endum dereye durdum
Peştembaluni buldum
Bileydum senun idi
Oğa bi sariludum

Bu değişmeler bütün günlük konuşmalar da sürekli olarak geçmektedir. Yalnız okumuşların ağızında bu ses değişmeleri gittikçe silinmekte, İstanbul söyleyişi gündün güne yayılmaktadır.

Fadimem gara yağuz
Ne yatusun yalağuz
Al beni yatağuna
Eyle beni gulağuz

Yukarki türküde görülen harf değişmeleri yalnız n ile ğ arasında olmuyor, v ile ğ arasında da oluyor, v değişip ğ oluyor, kılavuz, gulağuz biçimine giriyor. K harfi g, v harfi ğ, ı harfi u oluveriyor. Bırak yerine pırak, bıçak yerine piçak deniyor.

E piçağumun puli
Ben alumiyim duli
Alusam gız alurum
Memeleri gugulli

Bu türküde görüldüğü gibi u harfi i, ı harfi e, b harfi ise p olmuştur. Karadeniz ağızlarında ı harfi pek kullanılmıyor. A harfi o, z harfi belli bir söyleyiş içinde k oluyor.

He gız gurban olayım
Seni veren robbiya
İşmar eyledin oğa
Davrandı gorobiya

Rabbi sözünde a değişerek o olmuş, rabbiye sözü robbiya kılığına girmiştir.

He gız gurban olayım
Seni veren Allağa
Yaprağın arasından
Yuvatlan da gel bağa

Bu türküde görüldüğü gibi Allah sözünün sonundaki h değişip ğ olmuştur. Bana sözündeki n ise bilindiği gibi ğ olmuştur.

Türkülerde görülen ses değişmeleri birtakım dillerin ileri sürdüğü ses uyumu kurallarına uygun değildir. Halk ağzının belli ses uyumu kurallarına göre geliştiği

kolay kolay benimsenebilecek bir düşünce değildir. Bunun böyle olmadığı yalnız Karadeniz yöresinde değil bütün Anadolu ağzlarında açıkça görülmektedir.

Karadeniz ağzlarında değişmeler sözün başında, ortasında, sonunda olmak üzere üç türdür. Sözün başındaki değişmeler harfin düşmesi ile yumuşakken kalınlaşması ile ya da değişmesi ile olmaktadır. Sözlerin sonunda görülen **ciğüm**, **cuğüm** ekleri boyuna **ciğüm** biçimindedir.

Alaca tosunciğüm
Gel eşine eşine
Elli bin lira verdüm
He gız senun peşune

Yavrucuğüm, kuzucuğüm, sevdiceğim gibi sevgi bildiren deyimler Karadeniz ağzlarında yavriciğüm, kuziciğüm, sevdiciğüm biçiminde söylenmektedir.

Bunlar gibi senin değil **senun**, benimle değil **benum** denir. İ harfi bu kez u olur Peşine değişir peşune kılığına girer.

Yarum çıktı geluyi
Yomura giranında
Tanirum ufağumi
Siyah peştemalından

Yukarki türküde yarım; yarum; çıktı; çıktı, Yomra; Yomura, ufağumi; ufağumi olmuş gelişi güzel bir ses değişmesi ortaya çıkmıştır. Bu örneklerden ses değişmelerinin daha çok i, ı, u, a, e, o, ö, ü, harfleri ile b, p, c, ç, d, t, n, ğ, z, k arasında sık sık ortaya çıktığı görülmektedir. Genellikle **im** eki **um** olmaktadır. Daha önceki türküde **tosuncuğüm** sözünde görülen **ciğüm** ekindeki i harfinden sonra gelen u harfi değişmesi burada **ufağumi** sözünde **ğumi** eki ile altüst olmuş, i harfi u harfinden sonra gelen ekde yer almıştır.

Sürmene, Of yörelerinde bu söyleyiş biçimi değişik durumlar göstermektedir. Maçka yöresinde **sevdiğüm** denirken Of, Sürmene yörelerinde **sevduğüm** biçiminde söylenir.

Ben gördüm sevdiğumi
Gaşda odun ederkân
Eptüm yanacığuni
Sudan eve giderkân

Sevdiğimi değişip sevdiğumi, yanacığuni değişip yanacığuni olmuş. Bu türküde Karadeniz yöresine vergi ağız özellikleri bilinen doğrultuda ayrı bir söyleyiş biçimi içinde karşımıza çıkmaktadır. **Yanacığuni** başka bir yerde **yanacuğuni**, **sevdiğumi** ise

sevduğumi biçimini kazanmıştır. Bu değişme yukarda gösterilen ağız ayrılıklarının bir bölgedeki küçük küçük yörelerde bile sık sık ortaya çıktığını belirtmektedir.

Bir türkünün değişik ağzlarla söylenmesine gelince : bu daha çok yakın çevreler arasında gidiş - gelişlerden doğmaktadır. Sesler çokluk köylerin yarattığı ağız değişmelerinden ileri gelmektedir. Aynı ayrı köylerde bir türkü ufak da olsa değişik ağzlarda söylenmektedir. Bence bu söyleyiş ayrılıklarının nedeni, özünde köylerin eski yerlerinin değişik uygarlıklara bağlı boylardan gelmiş olmalarıdır.

Ha böyle ha bu yana
Yol gider mi gider mi
Alacalı fistanun
İkimuzi erter mi

Burada ö yerini e harfine vermiş. Genel olarak Karadeniz ağzlarında ö değişir e olur.

Gideyisun e yarum
Ben da gelecek miyim
Gelma deyisun bağa
Ya ben elecek miyim

Hasta oldi ufağum
Uy elmesun elmesun
Bulgar haber yolladi
Uç gulamli gelmesun

Ölmek değil elmek, örtmek değil ertmek, örtü değil erti diyor Karadenizli. Onun ağzında ölüm elim, üzüm izim olarak söylenir.

Turna gider dizim dizim
Ener Bağdat ta yer izim

Üzüm sözünün böyle değişmesi, böyle bir biçim kazanması bütün Karadeniz köy ağzlarında görüldüğü gibi il ağzlarında da görülür. Yukarki ikilikte **inmek** kökünden gelen **ener** sözü ile karşılaşıyoruz.

En dereye dereye
At okarı taşları
Bizden sevdaluk geşti
Al cebumden saşları

Yukarı demiyor okarı, geçti demiyor geşti, saşları demiyor saşları diyor Karadenizli. Y düşüyor, yerini o harfi alıyor, ç değişip ş oluyor, böylece geçti, saşları değişip geşti, saşları biçimine giriyor.

Kapisininu öğunde
Portokal ağaşları
Bi yuk odun yuklenu
Nazlı yarun saşları

Ağaç, saç yukarda görüldüğü gibi değişikliğe uğramış, bunların yambaşında yüklemek, bir, yük sözleri de değişip, yuk, bi, yuklenu olmuştur.

Karadeniz ağzlarında r sesinin düşmesi genel bir durumdur. Sözlerin sonlarına gelen r çokluk düşer, söz ortasında sesler değişir. **Yüklenir** sözü yuklenu, **bir** ise bi olur. **Bir'in** bir r düşmesi ile bi olması İstanbul ağzında da sık sık görülmektedir.

Söz ortasında görülen değişmelerin en açık örneklerini yukarki türkülerde de bulabiliriz. **Gidiyorsun** yerine **gideyisun** derken ikinci hecede i yerini e'ye bırakıyor, y sesinden sonra gelen or büsbütün kalkıp yerine i geçiyor, böylece **gidiyorsun** değişip **gideyisun** oluyor. **Diyorsun**, **geliyorsun**, **güliyorsun**, **bakıyorsun**, **duruyorsun**, **atıyorsun**, **ağlıyorsun**, **oynuyorsun**, sözleri **deyisun**, **geluyisun**, **güleyisun**, **bakayisun**, **duruyisun**, **atayisun**, **ağlayisun**, **oynayisun** biçimlerine giriyor..

Sözün sonunda görülen **sun** eki İstanbul ağzında da vardır, burada bir değişme görülmüyor. Bütün değişmeler daha çok söz ortasında oluyor. Değişme yalnız ikinci kişilik eki için değildir. **Geluyirum**, **gelurum**, **ağlayrum**, **güleyirum** ya da **güleyrum**, **ağlayrum** biçiminde olur, bu durum ağzların kendi aralarındaki ses düşmelerini, değişmelerini gösteriyor. **Biluyrum** deniyor genellikle. Of, Sürmene ağzlarında ise **biluyirum** deniyor. Ağzların böyle yakın çevreler arasında bile sezilecek ölçüde değişiklik göstermeleri toplumun kuruluşu, üretim - tüketim kurumlarının düzenlenmesi, yapısı ile ilgilidir. Türüküler belli bir olayı yansıtan gerçeklerdir. Her türkünün belli bir olay dolayısıyla söylendiği, belli bir işle ilgili bulunduğu açıktır. Ağzların değişmelerinde, türükülerin böyle karışmalarında topluluklar arasındaki sıkı bağlantıların etkileri vardır. Trabzon yöresine güneyden, kuzeyden, doğudan, batıdan göçler olmuş, bu göçlerle gelenler yerlilerle karışıp kaynaşmıştır. Ağız ayrılıklarında bu durumun geniş ölçüde etkileri olmuştur. Sözgelişi Maçkanın bir köyünde **bağırui** biçiminde söylenen **bağıruiyor** sözü başka bir köyünde, özellikle Yeşilyurt köyünde **bağuruyi** diye dile getirilmektedir. Ocaklı köyünde **geleceğüm**, **yapacağüm**, **geluruk**, **yaparuk** biçiminde söylenen sözler Yeşilyurt köyünde **keleçoğüm**, **yapaça-**

ğüm, **keluruk**, **yabaruk** kılığına giriyor.

Rize ağızı daha ayrı bir özellik göstermektedir. **Altında**, **üstünde**, **yaunda** gibi dativeus eki alan sözlerde n genel olarak düşmektedir :

Evun altına tarla
Parla Nazmiye parla
Sen büyük gocuk kuçuk
Go beşuğe da salla

Burada **altında** yerine **altına** denmektedir.

Yaylanun çumenine
Gel menine meniae
Olayım dolanayım
Yanağunun enine

Burada bir başka özelliği belirtmek için bu türkü ile bir başkasını karşılaştıralım:

Yaylanun çumenleri
Serin eseyi serin
Sallana belleruğun
Eldurdun beni gelin

Burada iki ayrı köy arasında bir genitiveus değişmesi olduğu görülmüyor. Birinde **yanagaunun** ötekinde **belleruğun**. Bu daha çok yukarda gördüğümüz n sesinin değişmesi, ğ olmasıdır.

Doğu Karadeniz yörelerinde şimdiki zaman eki olan **yor** eki **uyi** biçimindedir. Söz ortasında görülen bu değişme arada bir söz sonunda da ortaya çıkıyor.

Bakıyorum - **bakıyorsun** - **bakıyor**, biçiminde dile getirilen çekim değişerek : **bakayırım** - **bakayisun** - **bakayî**, oluyor. Bunun gibi çoğul durumunda gene bu şimdiki zaman çekimi : **bakıyoruz** - **bakıyorsunuz** - **bakıyorlar**, diye söylenirken bu yörenin ağzında : **bakayırık** **bakayisuğuz** - **bakayiler**, kılığına giriyor. Gelecek zaman için:

Bakacuğüm, bakacuğuk
Bakacasun, bakacasuğuz (ya da bakacasunuz)

Bakacak, bakacaklar
Gene Tonya, Sürmene, Of ağzlarında :
Bakacağüm, Bakacasun, Bakacaklar, gibi söylenir.

Çıkacağüm armuda
Dallari tuta tuta
Beyudimi Eminem
Goynundaki yomurta

Bu türküde gelecek çekiminin ne yolla yapıldığı, çıkacağüm sözünden anlaşılabilir. Bunun çıkacağüm biçiminde söylendiği yerler de vardır.

Aynı Olayları :

Istanbul'daki Halk Dansları Gösterileri

Yazan : Bora HINÇER

Geçen aylar içinde İstanbul'da çeşitli folklor kuruluşları Halk Dansları gösterileri ve yarışmaları düzenlemişlerdir. Artık folklor ve halk dansları her derecedeki okullarda geniş bir çalışma alanı bulmaktadır. Bundan sonra bu çalışmalarını okuyucularımıza kısa da olsa ulaştıracağız.

TÜRK TURİZM FOLKLOR DERNEĞİ'NİN RESİTALİ

Yeni kurulan "Türk Turizm Folklor Derneği", ilk gösterisini 29 Mart 1969 cumartesi günü Kalamış Klüp Apollo 8 de yapmıştır. "Birinci Folklor Resitali" adıyla yapılan gösteride Kafkas, Kars, Azerbaycan ve Tunaboyu halk dansları yer almıştır. Yönetim ve sahne düzeni Adli Egiter, Bedia Kılıç, Haşım Sotay, Lütfü Özbey ve Behin Kılıç tarafından tanzim olunmuş, müzik Fermani Baydak ve arkadaşları tarafından düzenlenmiş ve çalınmıştır.

ÜSKÜDAR AMERİKAN KIZ LİSESİ'NİN FOLKLOR KULÜBÜ'NÜN HALK OYUNLARI GÜNÜ

Üsküdar Amerikan Kız Lisesi Folklor Kulübü, 29 ve 30 Mart günleri düzenlediği Halk Oyunları Günü'nde çeşitli bölgelerimizin oyunlarını, harman sonu gelenekle riyle birlikte davetliler önünde oynamışlar, büyük başarı kazanmışlardır.

LİSE VE DENĞİ OKULLAR ARASI HALK OYUNLARI YARIŞMASI

Türkiye Yeşilay Gençlik Şubesi tarafından düzenlenen Lise ve denğı Okullar Arası Halk Oyunları Yarışması, bu sene de büyük ilgi görmüştür. İstanbul'daki 19 lise yarışmaya katılmıştır. İlk yarışma 8 Mart 1969 günü M. T. T. B. Lokallerinde yapılmış İstanbul Kız Lisesi, Galatasaray Lisesi, Atatürk Erkek Lisesi, İstanbul Alman Lisesi, Kadıköy Koleji, Fatih Kız Lisesi, Darüşşafaka Lisesi, Fenerbahçe Lisesi, Karabaş Erkek Lisesi, Rüştü Üzel Kız Enstitüsü eleme sonunda finale kalmışlardır. İkinci yarışma Luna Park Gazinosu, üçüncü yarışma da Kazablanka salonunda yapılmıştır.

Finalleri teşkil eden ikinci ve üçüncü yarışma günlerinde Jüri'nin verdiği puanlara göre Fatih Kız Lisesi 3493 oyla birinci, İs-

tanbul Alman Lisesi 3460 oyla ikinci, Galatasaray Lisesi 3185 oyla üçüncü, Kadıköy Maarif Koleji 3150 puanla dördüncü, İstanbul Kız Lisesi 3094 puanla beşinci olmuşlar, bu sırayı diğer liseler takip etmiştir.

Jüri son gün İhsan Hınçer, Ahmet Kabaklı, Ali Rıza Alp, Kâzım Aydılek, Fikret Değerli, Adli Egiter, Şahin Gültekin, Kemal Koldaş ve Muzaffer Karataş'tan kurulmuştur.

Netice ilân edildiği zaman, bazı nahoş olaylar cereyan etmiştir, 10 ekibin birden 1. seçilemeyeceği gayet aşıkârdır. Maalesef dışarıdan bir ücret mukabili tutulan halk dansı öğreticisi durumunda bulunanlar öğrencileri tahrik etmişlerdir. Buna bazı öğretmenler de sürüklenmiş, hatta gazetelere yakışsız ve hakikat dışı protesto mektupları gönderilmesi için öğrenciler tazyik olunmuşlardır.

Oysa, bu bir halk dansları yarışması olduğu kadar da centilmenlik yarışı mahiyetindeydi. İkinci gelen illâ birinci olmak için her türlü saldırıda bulunurken, dördüncü gelen de birincilik iddiasında bulunuyordu. Birinci gelen kardeş lise mensuplarını tebrik etmeleri gerekirken, bunu da yapmamışlardır.

İyi niyetle düzenlenen bir yarışma, yapılan tahrikler neticesinde bu şekilde sona ermiştir.

Jüri şüphesiz, sahnede lâübalı hareket eden, çalgıcıları başıbozuk kıyafet ile sahneye çıkan, ayaklarında mestle yarışmaya katılan, birisi öne doğru giderken, birisi geride kalan, ritme uyamayan, biri sağ tarafa bakarken, birisi sola kaykılan, sahne dışındaki arkadaşlarına ve akrabalarına gü-lücükler gönderenleri görecektir, bu tutumlarını elbette dikkate alacaktır.

Bu vesileyle yarışmayı iyi niyetlerle hazırlayanları tebrik ederken, okul idarecilerini uarmayı, oyun öğretmeyi üzerine alanların ahlâk ve karakterlerini iyice tetkikten geçirmelerini salık veririz.

ZEYTİNBURNU İHSAN MERMERCİ LİSESİ HALK OYUNLARI GÖSTERİSİ

İki ay kadar evvel 1968 - 1969 Dönemi Halk Oyunları gösterisinin ilkinin Şan Si-

H. 1230 - 1255 Yazması Bir Erzurum Cöngündeki :

Atasözleri ve Halk Şairleri

Nakleden : Dr. KIRZIOĞLU M. Fahrettin

"Anadolu'da İlk Türk Gazetesi ENVÂR-İ - ŞARKIYYE" nin Erzurum'da çıkışının 101. Yıldönümünü, Atatürk Üniversitesi 7 - 21 Ağustos 1968 de 16 gün süren "Atatürk Üniversitesi Erzurum Yazma ve Basma Eserler Sergisi" ni açarak, tören ve türlü şenliklerle kutladı. Bu arada Erzurum Halk Eğitimi Merkezi'nde "Halk Şairleri Bayramı" da yapıldı. "Atatürk Üniversitesi Yazma ve Basma Eserler Sergisi" ne, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi ile bilhassa bu kütüphaneye bağlı "Seyfettin Özege Kütüphanesi" ndeki bulunmaz ve eşsiz yazmalar ile mahallî gazete ve dergiler de alınmıştı. Bunlardan Türk Folklorunu çok ilgilendiren yüzyıldan önceleri yazılmış cönkler ve mecmuaları, TFA Dergisinde tanıtmak istiyoruz. İlkın, 1918 Aralık ayı başında İstanbul'da "Vilâyâtî Şarkıyı Müdafaai Hukukî Millîye Cemiyeti" kurucularından olup, bu Cemiyetin Erzurum Şubesi'ni 9 Mart 1919 da kurduran ve 23 Temmuz 1919 günü, Cemiyetin Reisi olarak büyük "Erzurum Kongresi" ni bir konuşma ile açan Erzurumlu Naibzâde Hoca - Râif Efendi merhumun kütüphanesini görenek Sergi için eser seçmemize, kızkardeşinin oğlu tüccardan muhterem Salâhattin İpçi Bey, müsaade ettiler. Biz, rahmetli "Hoca-Râif Efendi Kütüphanesi" nden, Erzurum Kongresinden öncesine ve sonrasına ait 50 kadar yazma ve basma belge bulduk ki, bunlardan yazmaların suretleri bile Ankara'daki DTCF ne bağlı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde yoktur. Aynı kütüphaneden alınan Erzurumlu bilgin ve hattâtların yazmaları ile cönklerin ve adı

nemasında başarılı bir şekilde İstanbullulara sunan İhsan Mermerci Lisesi yöneticileri, 12 Nisan cumartesi günü de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi konferans salonunda ikinci gösterilerini yapmışlardır.

Büyük bir seyirci karşısında gençler, Erzurum, Karadeniz, Bitlis, Kuzey Kafkas, Kars, Elâzığ, Artvin, Gaziantep, Türkistan ve Üsküp halk oyunlarını oynamışlardır.

Gösteri çok başarılı olmuş, bu arada okulların Halk Türkçüleri Korosu da türküler söylemiş, uzun uzun alkışlanmıştır.

geçen belgelerin mikrofilmlerinin Üniversitemizce alınmasına da Salâhattin İpçi Bey, himmetle müsaade ettiler. 1968 Ağustosuna kadar, türlü sebeplerden "Hoca - Râif Efendi Kütüphanesi" nin meraklı ve araştırmacılarca görülmemiş olması ve bilhassa Erzurum'daki millî mücadele hareketlerinin beş ay başında bulunan bir zâ-tın elindeki belgelerin, Atatürk Üniversitesi'nin bu "Sergisi" dolayısı ile ele geçmesi, çok sevindirici ve mutlu bir iş olmuştur.

Başu ve sonu kopuk olan, hepsi kara mürekkeple ve değişik kalemlemlerle h. 1230 (1815) ve 1255 (1839) yılları arasında yazılan Hoca - Râif Efendi Kütüphanesi'ndeki biricik "Erzurum Cöngü" nde, mevcut yapraklara göre sahife sayısı konuldu. Bunun 2 - 76 sahifelerinde, her sahife başına yazılmış olarak, bazen de tek sahifeler atlanarak "Erzurum - Ağzı" ile 48 atasözü bulunmaktadır. Fakat, bu cöngün 155 - 130 yıl önceki sahibi ve müstensihî, çok küfürbaz - şakacı bir kişi olacak ki, seçtiği atasözlünün çoğu, açık - saçık küfürlü ve halkın söyleyişine göre tabii biçimleriyle dir. Biz bunlardan, edebe aykırı olmayan atasözleri ile halk deyimlerini, yazılış sırasına göre aşağıya aktarıyoruz :

1. Emegın, sağdıç emegi oldu.
2. Devıye binip, hop-hopı elden koyvêrmırsın.
3. Cübbe dâstanıma bakma, müflisi - kâmillerdenim.
4. Savaş arasında yarak (silâh) mı kesirsın?
5. Yengi dölenligimi bozuşdurup, arada sâ'at-bağı kayırırısın.
6. Komşu ol da, baciya gel, tırmaş.
7. Can vêrmeyince, cânân elegirmez.
8. Çarklı - felek gibi hem ilerden, hem geriden gösterir.
9. Gö. verip, Câmî-havlısına khesiri serırsın.
10. Yaş peştamâl giyemem, bir akçaya vêremem.
11. Poşa gibi sözüün cêbindedir.
12. Kendin bülmez çavuşlar, sılar bo.ın avuşlar.
13. Dügün-evini bülmiyip, salkuya sahan dâşırsın.

14. Vardır İstanbul'un Dikilitaşı, durmaz akar sîminin yaşı.
15. Sancılanıram, cingene - burgusu gerek.
16. Tüfenkçi olmuş, mehleye (mahalle) avrat getirir.
17. Can vèrmek, gö. vèrmiye benzemez.
18. İt, demirci-dükkanından ne götürür?
19. Kuru kaldım öldüm, sabuna çatladım.
20. Akhur-sekisinde yatıp, Pâdişâhı düşün-de görürsün.
21. İt sî.inden ilk mi umarsın ?
22. Sabr-éyle ki, ilmin başı sabırdır.
23. Kadâsız baş, görâ girmez.
24. Acele etme ile, iş yolun almaz.
25. Kel başa, şimşir-darak.
26. Arayan Mevlâsını da bulur, belâsını da.
27. Akıl, yaşda değil, başdadır.
28. Çerçiyi çağırma, eşegi angırt.
29. Her söze kulak-asma.
30. İt kendisi mırdar ise, kab'a değmez.
31. Etdiğin iş, ürkütüğün kurbağayı değmez.
32. Deveçiyinen konuşanın kapısı yüksek gerek.
33. Allah, işin onğara.
34. Çek bêşer bêşer.
35. Akmiyan, peh-peh.
36. Etdiğin işin, hele bir düşün.
37. Sermayesiz kâr, ister isen işin ongar *.
38. Akçan yokdur, yabana söyleme.
39. Câhilin sofusu, şeytanın maskharası,
40. Sende bu akıl ile, yılda kaç Bayram edersin ?
41. İçkenbe yédigin yétmir, hikmetden dem vèrirsün.
42. Kurutdur, kapar mısın ?
43. Top-arabasına biner mısın ?

ÜÇ BAYATI

Erzurum Cöngü'nde, "Bayatı" başlığı altında (s.1) iki kıt'a verilmiştir :

1. Zülfün örmiye geldim
Söküb, örmiye geldim.
Ben burda ne gezerdim :
Yâri görmüye geldim.
2. Aşık dèr, derdi yâra
Dertli dèr, derdi yâra
Vallâh câna kâr êtdi
Söylerim derdi yâra.

* Doğrusu : "İster isen mâyasız kâr, öz işini özün onğar."

Bayatı olduğuna işaret edilmemiş (s. 46) :

Gözlerim sende dursun
Vurgundur, sende dursun
Cân bende karâr étmez
Al, bâri sende dursun.

(ERCİŞLİ) EMRAH'TAN İKİ PARÇA :

1. (s. 13)
Köçümü yurtdan köçürdüm
O dağ olmaz, bu dağ olsun.
Şeydâyi-bülbül misâli
O bağ olmaz, bu bağ olsun.

Yâri getirdim khaneme
Billah severim, kınama,
Bir yara vurdun sineme
Hançer olmaz, bıçağ olsun.

EMRAH dèr, yanında kalam
Zevrak tek Ummâna dalam,
Mâh-yüzünden büse alam
Yanağ olmaz, bukhağ olsun.

2. (s. 19)
Sallanı sallanı râhi-gülşenden
Gelen salâtındır, sanur cübbeli.
Aitdan atlas giymiş, üstü selâser
Zülfün tatar, müyun mişk (ü) anberli.

Munakkaş-ayvanda, zavk-otağlarda
Bülbül öter, sadâ gelir bağlarda
Domurcuk, domurcuk ter bukhağlarda
Arak zencirlemiş, yüzü çin-terli.

Deryâlar içinde olurdu mâhi,
Yüzün gören aşık, çeker mi âhi,
EMRAH bir gedâdur, sen İran-Şâhı,
Görmedim sen gibi bir sim ü zerli.

(Çıldır-Kunduzkhev köylü Hoca) İRFÂ-
Nî'nin Üç Deyişi :

1. (s. 1) :
Ta ezelden bu sevdâyı bilmezdim,
Bir güzelden yâdigârdır bu sevdâ.
Çeken bilir aşk âteşi nedendir,
Çekmeyen ne bilsin, nedir bu sevdâ.

Sağımda, solumda duran melekdir,
Hak yanında kabul olan dilekdir,
Sevdâ dedikleri oddan gömlekdir,
Giyen bilir, nasıl nârdır bu sevdâ.

İRFÂNÎ der senden eyledim hazer,
Çok zamandır âh ü zârında gezer,
Sevdâna düşenler, yolundan azar,
Bana sermayesiz kârdır bu sevdâ.

2. (12), bunun orta kıt'ası, Hoca - İrfânî'nin başka bir deyişine âittir :

Gine ziynetlendi hüsnün bağları,
Lâle, sünbül, mor-reyhannın açılmış.
Sehrgâhdan gelir dürlü sadâlar,
Bülbül gibi hoş lisânın açılmış.

Doyulur mu şu simânın özünden,
Söyledikçe şeker damlar sözünden,
Levendî-kâkülün bedir-yüzünden,
Sanarsın bulutdur, aya kaplanmış.

Aceb kimler ola İRFÂN'ın dostu ?
Günbegün artmakta, canımda kasdı,
Korkkaram değmişdir adunun desti,
Ol sebebden giribânın açılmış.

3. (s. 16) :

Şahan elden uçdu, gine gam geldi,
Çıkdı âsümâna, ne dolanayım.
Senden oklanmışam, kime kılam dâd ?
Ne sultana, han'a ne dolanayım.

Hoyrat girdi dost bağından nar aldı,
Kırmızı-gül çevre yanın khâr aldı.
Evvelee aklımı başdan yâr aldı,
Olmuşam divâne, ne dolanayım.

İRFÂNÎ der, Hakdan olsun imdâdım,
Âsümâna çıkdı dâd ü feryâdım,
Yandım, tüttüm melâikler şâhadım,
Ya şem'a pervâne, ne dolanayım.

TÜRKMANOĞLU KASIM'dan Bir Parça

(s. 3) :

Hey ağalar, ben bu derdi çekemem,
Bir Allah'dan korkmaz bana naz satar.
Sırrım açıp, yad-ellere diyemem,
Getirmiş derdime daha dert katar.

Beni mecnun eden göksü ağıdır,
Eser bâdi - sabâ, zülfün dağıdır,
Öpülecek, kuculacak çağıdır,
Neylim elegirmez gamzesi tatar.

Ben TÜRKMANOĞLU'yum, KASIM'dır
adım,

Arşa dayanmışdır, dâd ü feryâdım,
Güzellerin yığnağına uğradım,
Bağdad-Durnalari geçdi yüz katar.

AŞIK - GARİB'İN İKİ DEYİŞİ

1. (s. 1) (bugün yanık "Çukurova" havası ile söylenir) :

Bülbül ne yatarsın, bahar erişdi,
Kırmızı-gül, al-yaprağa karışdı,
Sılada sevdüğüm yâdına düşdü,
Ötme garib-bülbül, gönüm sen değil.
Bülbül ne yatarsın çukur-ovada,
Eşin gelmiş, seni arar yuvada,
Gündüz gurbet elde, gece sılada,
Ötme garib-bülbül, gönüm sen değil.
Bülbül ne yatarsın bahar, yaz geldi,
Bizim éle ördek ile kaz geldi,
Sılada sevdiğim benden vazgeldi,
Ötme garib-bülbül gönüm sen değil.
Bülbül ne yatarsın, erişdi bostan,
Bu garib gönüm hiç çıkmıyor yasdan,
AŞIK-GARİB oldu dillere destan,
Ötme garib-bülbül, gönüm sen değil.

2. (s. 8) :

Ana ben bir güzel gördüm
O da Tiflis şehrinde.
Aşkıdan od'una yandım
O da Tiflis şehrinde.
Mevlâm sürmelemiş gözü
Şekerden şirindir sözü,
Aşlı bir bezirgân kıızı
O da Tiflis şehrinde.
Selvi boylu, kalem kaşlı
Dal gerdanlı, sırma-saçlı,
Melek-simâ, incü-dişli
O da Tiflis şehrinde.
Dilimden çıkdı bir hatâ
Biz de erdik bu devlete,
GARİB'e verildi puta (sevgili)
O da Tiflis şehrinde.

(Peri'nin Sevgilisi Aşık) KURBÂN'ın
Bir Deyişi (s. 8) :

Salını, salını gelen efendim,
Gel böyle salınma, göz değer sana.
Giysin al, yeşilli; kara bağlama,
Sakın ırakıbden, söz değer sana.
Gel benim cânânım, kimin yârısın ?
Niçe yiğitlerin âh ü zârısın ?
Ucadan ucaya Bulgar-Dağısın,
Şehrin güneşi tez değer sana.
KURBÂNÎ der, kimse yârın öğresin,
Açamadım beyaz göksün düğmesin,
Döşür eteklerin, yere değmesin,
Yerler gubarlanmış, toz değer sana.

Bazı Hastalıkların Tedavileri

Derleyen : Ahmet ŞENTÜRK

BOĞMACA : Horozun ibiğinden alınan bir damla kan bardaktaki suya damlatılıp içirilir. Daha sonra on bir adet su kabağı çekirdeği ortasından delinip iplik geçirile-rek boyuna takılır.

BARSAK KURTULARI : Kırklarda yetişen mor renkli "solucan otu" toplanıp kurutulur. Havanda döğülür. Pekmeze katılarak macun haline getirildikten sonra sabahları aç karnına birer tatlı kaşığı yedirilir.

BEL AGRISI : Bir parça karasakızla çekem eritilip bir parça bez üzerine koyulur. Cibar (yaki) gibi, ılık halde, bele yapıştırılır.

BURUN KANAMASI : Örümcek ağı toplandıktan sonra tampon yapıp burun deliklerine tıklır. Kan yine kesilmezse alın ortasına bir miktar karasakız yapıştırılır.

BADEMCİK : Tütün yaprağına bal sü-rülür. Boğaza bağlanır.

KÜŞPALAZI : Bir serçe olduğu gibi taş üzerinde döğülür şişliğin üzerine bağlanır.

DIŞ NEZLESİ : Dağlık yerlerde yetişen, "Sızıotu" denilen bir bitkiden yeteri kadar alınıp kaynatılır. Bu acımsı suyla günde bir kaç kere gargara yapılır.

GIBAN : Hiç kullanılmamış bir kalıp sabun bıçakla ince ince kazınır. Süt içinde kaynatılır. Bulamaç kıvamına gelince bir parça bez üzerine serilip bağlanır.

SARILIK : Evdekilerden hastahsız birinin sidiği alınıp ayazlatılır. Aç karnına içirilir.

KURDEŞEN : Kurdun aşık kemiği bir iple boyuna asılır.

EL VE AYAKTAKİ ÇATLAKLAR : A-teşe tutulup eritilen karasakız bir çöple çatlaklara, yanıklara sürülür.

KABAKULAK : Domuz dişi şişmiş olan yerin üzerinde bir kaç kere gezdirilir.

SİĞİL : Yaban gülünün bir dalı siğilli kimse tarafından kırılır. Üzerinde bırakılan bu dal kuruduğu zaman siğilin de geçmiş olacağına inanılır.

SITMA : Bir bardağa konan yumurtanın üzerine limon sıkılır. Ayazlatıldıktan sonra aç karnına içirilir.

KIRIK, ÇIKIK : Çiriş unu ile yumurtanın sarısı karıştırılır. Bir bez parçası üzerine yayılır. Kırık ve çıkık üzerine bağlanır. Bir kaç küçük tahta parçası da eşit aralıklarla bu kısım üzerine konup kırınapla bağlanır.

İSHAL : Yabani erikten elde edilen salça (erik ekşisi) havanda döğülen tuzsuz leblebiyle karıştırılıp hap şekline getirilir. Sabahları aç karnına bu haplardan bir kaç tane yutulur.

DIŞ AGRISI : Çürüyen dişin kovuğuna bir parça tuz koyulur.

SAÇ KIRAN : Yumurtanın beyazı baurutla karıştırılıp sürülür.

SANCI : İçinde su bulunan bir tasa azıcık kül atılır. Suyu durulunca içirilir.

YARA : Balmumu, tereyağı ve meleniş sakızı tavada eritilip bulamaç kıvamına getirilir. Bir bez parçası üzerine yayıldıktan sonra bağlanır.

YANIK : Böğürtlen yaprağı kurutulup havanda döğülür. Zeytinyağıyla karıştırılıp tavuk kanadı ile sürülür. Bir kaç gün sonra yanık kurumaya yüz tutunca keçi dışkı kurutulup döğülür. Yanık yerin üzerine dökülür.

ATEŞLİ HASTALIKLARDA : Hastanın kuşağı belinden alınıp evin ortasındaki kaktaya bağlanır. Hasta iyileşince kuşak kaktadan çözülür. Böyle yapmakla hastalığın evdekilerden birine geçmesi önlenmiş olur.

Tulum ve Bir Tulum Çalıcısı : Remzi Bekâr

Yazan : İhsan HINÇER

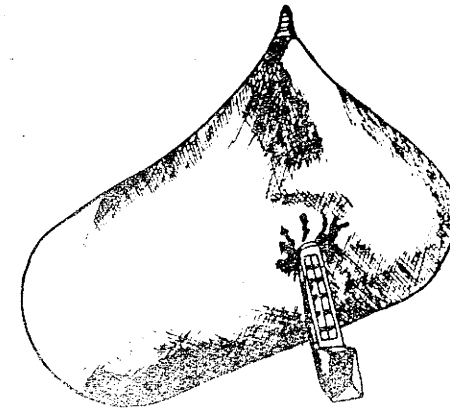
"Yer yüzünün en nadir çalgı tipleri bile muskal ve tulum kadar kıdem ve haritada yaygınlık iddiasında bulunamazlar".

Bu cümle Mahmut Ragıp Gazimihâl'in tulum - zurna hakkında yazdığı (1) makaleden alınmıştır. Merhum Gazimihâl tulumun en eski çalgı olduğunu, eski Çin'de Amerika Kızılderilileri'nde, İngiltere ve İskoçlar'da mevcut olduğunu belirttiikten sonra eski Yunan - Roma'da da kullanıldığını ilâve etmektedir.

Biz de 1968 yılı ağustosunda Fransa'da düzenlenen mahalli ve uluslararası festivallerde tulumun çeşitli şekillerinin Fransa'da, Belçika ve Çekoslovakya'da da yaşadığını bizzat gördük.

Tulum, tolmak - dolmak fiiline bağlıdır. Halen memleketimizin kuzey - doğu Karadeniz boylarında tulum çalınmakla beraber, tulum yerine akordion da çalınmaktadır. Tulum hakkında Gazimihâl'in yukarıda bahsettiğimiz makalesinden başka A. Adnan Saygun da 1937 yılında yayınladığı "Rize, Artvin ve Kars Havalisi Türkü, Saz ve Oyunları" adlı kitabında bilgi vermiştir.

Halen İstanbul'da çalışan Rize'nin Hemişin bucağının Nurluca köyünde doğan Remzi Bekâr, Tulum'u yaşatmak için asıl mesleği dışında büyük çabalar harcamaktadır. Remzi Bekâr tulum hakkında diyor ki :
"— Tulum bir davranış gövdesinden yapılır. Gövde kısmının boğumları kesilir.

Tulum (çizen : Üstün Gürtuna)

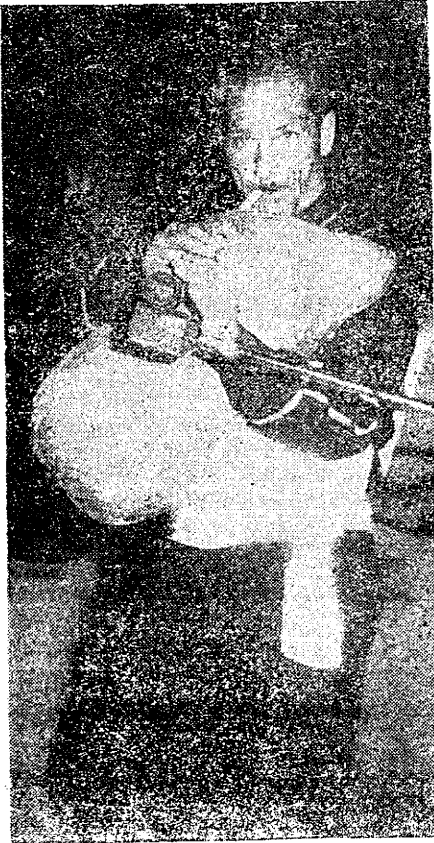
Remzi Bekâr kendi yapısı tulumu ile.

Gövde sakatlanmadan içerisi boşaltılır, üzerindeki yün ve tüyleri kesilir, sonra ütül-mek suretiyle temizlenir, daha sonra da kurutulur. Delikleri sıkıca bağlanır. Üst deliğe hava üflemeğe üzere bir ağızlık bağlanır. Alt deliğe ise bir oluk takılır. Bu kısma nav denir. Ekseriya şimsir ağacından yapılır. Başka ağaç şimsir kadar güzel ses vermez. Navın oluk kısmına 2 sıra halinde beşer perdeli toprakta büyüyen ve toprak kamışı denilen kamış yerleştirilir. Nav'ın tulumla bağlanan kısmının ucuna ince kamıştan düdüğ şeklinde dillik konulur. Sesin çıktığı kısım kısmında de görüleceği şekilde genişler. Tıpkı gramofon oparlö-

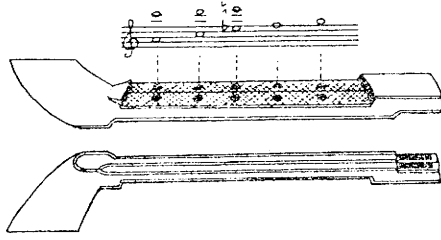
(1) Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 1962, "Tulum Çalgısı", Mahmut R. Gazimihâl.

rüne benzer. Bu koninin ağı çok zaman dikdörtgen, bazı ahvalde de yuvarlak olur. Fakat elle yapılan dikdörtgen şeklinde olanlar makbül sayılır.

"Tulum çalmaya daha ilkokul öğrencisi iken 1948 de başladım. Köyümüzde çalgı çalmak ayıp ve günah sayılırdı. Köyümüzün ağaları ve büyükleri bunu hoş karşılamadıkları için tulum çalanlar daima gizli öğrenmiş ve çalmışlardır. Tulumu ilk defa amcamın oğlu Nuri'nin düğününde 1944 de gördüm ve dinledim. Kız tarafı Çayeli'nin Çilingir köyündendi. Tulum çalan da oradan gelmişti. Daha evveleri taze kabak yapraklarını keser, yaprak kısmını attıktan sonra boru kısmının ucunu aşağıya doğru 1 - 2 santim diler, onu çaldım. Köyümüzde bu oyuncak çalgıya çibu der-

Bir Artvin tulumu ve çalıcısı

Tulum zurnasının perdeleri

ler. Çibu'ya kaval gibi perde delikleri açar, bazı oyun havaları ve melodileri çıkarmaya çalışırdım. Bu arada tulumun çifte düdüklü olduğunu görünce çavdar saplarından çifte düdüklü yapıp çaldım.

"1946 yılı yazında Palovit yaylasına göç ettik. Orada Zuğaorta köyünden Muya diye çağırılan Remzi Fırat adındaki tulum çalıcısını defalarca dinledim. Çok hoşuma gitti, 1948 yılında ağabeyim Fevzi İstanbul'dan köyümüze döndü. Benim bu hevesimi duymuş. Bana en iyisini çalmam şartıyla bir tulum yapacağını söyledi. Ağabeyim İstanbul'dan geldiği ve babamdan sonra ailenin en büyüğü olduğu için onun yaptığı tulumu çalmaya başladım. Babam dahil kimse itiraz edemedi. Ağabeyim çalgı çalmanın günah olmadığını söyledi. Tulumun navını şimşir, ağızlık kısmını da kumar ağacından yaptı. Artık en makbül cinsinden bir tulum sahibi olmuştum. Daha sonraları yine Palovit Yaylasına göç ettimiz zaman topluluk içinde çalmaya başladım. Herkesin hoşuna gidiyordu. O yıl yaylaya geçerken Yemdüzü'ne gelmiştik. Ben tulum çalıyordum. Karşı taraftan da şehirli olduğu anlaşılınca iki genç geliyordu. Tulum çalarken fotoğrafını çekmek istediler. Daha çocuk olduğum için tulumu zor kavırıyordum. Resmimi çektiler ve Ankara'da büyütüp vitrine koyacaklarını söylediler. Demek ki yaptığım iş günah değildi, hatta başkalarına tanıtılacak kadar mühimdi. Onun üzerine hevesim daha da arttı.

"Artık yalnız kendi köyümüzdeki bayramlarda, düğünlerde değil, civar köylerde de çalmaya başlamıştım. Ben çalıyordum, hemşehrilerim de horon oynuyorlardı. Bilhassa Tepan köyündeki düğün ve kına gecelerine götürüyorlardı. 13 - 14 yaşlarındaydım. Ağabeyim izin veriyor, hatta gitmem için ısrar ediyordu. Tepan köyünden böyle bir davet oldu mu daima

Gelenekler :

Sıraç Köyünde Yağmur Duası

Derleyen : Himmet SELVİ

Yağmur yağmadığı zamanlarda köyde yağmur duasına çıkılır.

Bir kimse başının üstüne el ileğini giyer. Üzerine de bir naylon alır. İşte bu adama "Dodu" denir. Dodu bütün evleri dolaşır. Vardığı evlerde çan çalarlar, dodu dodu diye bağırırlar. Çanları boynuna ta-

kar, dama çıkar, oradan bir ipe bağladığı çingili ocaklıktan sarkıtır ve :

**Dodu dodu neden oldu
Bir kaşıcık sudan oldu
Verin dodunun hakkını
Gitsin ardına bakını bakını**

Diye bağırır. Bacadan sarkıtılan çingilin içine ev sahibi ne verirse onu ka-

tar. Dodu'nun üstüne soğuk su döker, o da başını sallar, bu sırada boynundaki çanlar çalar. Böylece bütün köyü dolaşır.

Topladıkları yiyecekleri bir yerde pisirerek hep beraber yerler.

(Anlatan : Ahmet Yılmaz. Sıraç Köyü İlkokulu. Sınıf : V. Yaşı : 13).

Mahmutoğulları'ndan Eyüp adındaki şahıs gelir, beni alır götürürdü. Kız evinde tulum çaldım, ertesi gün sabahleyin de yine beni alır köyüme getirirdi. Okuluma yetişirdim.

"Kendi kendimi yetiştirdikten sonra civarda en iyi tulum çalanı aramaya, sormaya başladım. Sonunda en iyi tulum çalıcının Çamlıhemşin'in Hala köyünden Mustafa Garip olduğunu öğrendim. Onun çalma tekniğini inceledim. Sık sık kendisini ziyaret ettim. Parmaklarına baktım. Artık tam mânasıyla bir tulum çalıcısı olmuştum.

"1952 - 1953 ders yılında Hemşin'e bir İngiliz müzikolog gelmiş. Hemşin nahiye müdürü Nuri Trabzonluoğlu beni çağırttı. İngiliz müzikolog Remzi Fırat'ı dinlemiş ve çaldığı parçaları banda almış, Benim çaldığım havaları da bandla zaptetti. O gün Hemşinli hemşehrilerim oynadı, türküleri söyledi, ben de çaldım. Birkaç dakika sonra banda aldığı oyun havalarımızı bize dinletti. Şaşırdık ve çok sevindik. Bu İngiliz sarışın, uzun boylu idi, biraz da Türkçe konuşuyordu. 1954 yılında banda aldığı parçaları plâk haline getirmiş, bize ve nahiye müdürüne bunlardan birer tane gönderdi. Nahiye müdürü bizi çağırıp teslim etti. Çocuk olduğum için İngilizin adı hatırımda kalmadı.

"O zamanlar köyümüzde sade mısır, patates, kabak ve fasulye yetiştirilirdi. Şimdiki gibi çay ekimine geçilmemişti. Bu sebeple toprağımız bizi besleyemediği için ilk defa eniştemle birlikte çalışmak üzere Erzurum'a gittim. Bir yıl kadar orada çalıştım. Giderken tulumumu da yanımda götürmüştüm. O yıl Erzurum'da Doğu Si-

naması'nda bir halk oyunları gösterisi yapıldı. Benimle birlikte çalışan Hemşinli hemşehrilerim bu gösteriye biz de katıldım, sen de tulum çalarsın, dediler. O gece halk bizi ayakta alkışladı. Bir Hemşin, bir de Rize Horonu çaldım, arkadaşlarım da oynadı. Sonra köyümüze döndük. Köyümüzde 3 ay kaldım. Bu defa da İstanbul'a gittim. Askere alınmaya kadar İstanbul'da çalıştım. 1963 yılında askere alındım. Askerliğimi Manisa, Menemen ve Ankara'da yaptım. Ankara'da iken Radyoevine başvururdum. Ali Can'la tanıştım, Beni imtihan ettiler. Sonunda 1964 yılı Ramazan Bayramı'nda Ankara Radyosunda, çaldığım ve banda alınan 3 dakikalık bir programım yer aldı. Terhis olacağıma yakın 30 dakikalık bir band daha doldurttular. Halen bu bandda bulunan Hemşin ve Rize havaları ya parça parça, ya da 10 ar dakikalık olmak üzere radyolarımızda çalınmaktadır. Bu 30 dakikalık bandda Hemşin'e ait 2 yol ve oturak havası, 1 Hemşin Horonu, 1 Ali Can Horonu, 1 Abdi Horonu, 1 Samistal (Yayla adı) Horonu, 1 Hevek Horonu, 1 Ançer Horonu, 1 Çarışka Horonu, 1 Papi-lât (köy adı) Horonu yer aldı. Ayrıca İstanbul Radyosu için de Nida Tüfekçi'nin aracılığı ile 15 dakikalık 1 yol havası ile 4 çeşitli Horon bandı doldurdum. Bunlar da zaman zaman çalınmaktadır. Ayrıca Odeon - Philips'e 3 plâk doldurdum. Her birinde 2 oyun havası vardır."

Halen 32 yaşında evli ve bir çocuk babası olan Remzi Bekâr Divan Otelinde çalışmaktadır.

Remzi Bekâr'ın gösterdiği direnç ve sebat ta ayrıca tebriğe değer ağırlıktadır.

Kağızmanlı Hıfzî ve Hakkındaki Eleştiriler

Yazan : Nejat BİRDOĞAN

Bugün halk gökçeyazımına ilgi ve sevgi duyanların "hani" redifli ünlü bir ağıtı ile "ishak kuşları" redifli bir geraylısından başka deyişlerine çok zor rastladıkları Hıfzî, ana tarafından hısmımız olduğundan bu yazıyı kaleme aldık.

Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun çeşitli adlarla yazdığı yazıları kaynak olarak Hıfzî'den ancak sözeden yazarların dışında gerçek çaba isteyen bir araştırma yapılamadı, derken, Karşılı genç öğretmenlerden Zerger Mahir Baranseli, Kars halkevi yayınlarının birincisi olarak "Kağızmanlı Recep Hıfzî" adında bir kitap yayınladı. Bu kitap hakkında da ustamız Sayın Hikmet Dizdaroğlu T.F.A. Dergisinin kasım 1968 sayısında bir eleştirme yazısı yazdı. Üzerinden çok günler geçmesine rağmen gerek yeni bir il'e göçüşümüzün kargaşalığı, gerekse çeşitli engeller diğer halk uğraşmalarımız gibi bu konudan da bir müddet bizi uzak tuttu. Bugün konuya eğilme deminin geldiğini gördük ve aşağıdaki yazıyı ortaya çıkardık. Ustalardan başışlanma dileriz.

Kağızman, Karsın güney ilçeleri dediğimiz dört ilçenin (Kağızman, Tuzluca, Iğdır, Aralık) yol sırasınca birincisidir. Karsın yerli halkı ile göçmüş Azeri halkının beraber kullandıkları "men" kelimesi ile başlangıç yapılan Azeri lehçesi ile güney ilçelerinin diğer üçündeki katıksız Azeri lehçesinin arasında sıkışmasına karşın onlardan hiç etkilenmemiştir. İkiyüçük yıl ortaokul müdürlüğü yaptığımız bu ilçe Karsın değil de sanki Erzurumun ikinci bir Hasankala'sı veya Horasanı idi. Nedenleri belli idi. Şimdi oldukça bakımlı bir şose ile Horasana bağlanan Kağızman eskiden aynı şosanın yerindeki dar kervan yolları ile Erzurum yöresine açılır idi. Öyle ki Karsa giden yolda dar ve korkunç Morpet Boğazından sonra aşılması zor Pash gediği olduğu halde Erzuruma bağlayan yol Aras boyundan ayrılmamakla hem güvenli, hem de su yokluğunu ortadan kaldıran yoldu. 40 yıllık kara günlerin içinde ve devamında gerek Kürt aşiretlerine Küfrevi Nakşibendiliği, gerekse Kadirilik hep bu yoldan Kağızman'a gelmiştir. Kağızman'da bulunduğumuz sıralarda Kağızman Yöresi Tarikatları

hakkındaki çalışmalarımızda daha önce de SU dergimizde yazdığımız gibi bu iki büyük yolak arasında belli bir fark görememiştik. Nakşibendilik en fazla Kürtler arasında yayılmasına rağmen Pirleri Pifikli Şeyh Yusuf Efendiden başka Nakşibendi önderlerini hep Kürtler arasında gördük. Öyle ki Köteklî Hacı Halife Numan bir nakşibendi halifesi idi. Devamlı Horasan ve Hasankalası arasındaki köyler ve din önderleriyle yapılan gidiş gelişler Kağızman'a Erzurum yöresinin tarikat kültürü ile birlikte konuşğunu da getirdi. Bulabildiğimiz Kağızman vadisi ozanlarında sonsuz doğa güzellikleri, tekke kültürü ile at-başı gitti. Hıfzî de bu ortamda yetişti. Bir başka çalışmamızda Hıfzî hakkında bizim bulduklarımızı hayatı, hakkındaki efsaneler ve yayınlanmamış deyişleriyle birlikte sunmak üzere, şimdilik genç meslek arkadaşımız Zerger Mahir Baranseli'nin kitabı ve Dizdaroğlu'nun eleştirisi üzerinde duralım.

Genç Halk şiiri araştırmacı arkadaşlarımızın isimlerini mutlaka bir kitap üzerinde görme tutkuları, tezliklerini doğuruyor. Bir kitap yayınlanıyor. Ama arada gerçek Hıfzî veya Şenlik değerini bulamadan kaybolup gidiyor. Şöyle ki :

Mahir Baranseli, bu çalışmalarını yaptığı zaman kendisi ile Kağızman'da karşılaştık. Çoğunlukla arkadaşlarının ve öğrencilerinin kendi telkini ile yaptığı derlemeleri ele almıştı. Kağızman'da iki gün kaldı. Hıfzî hakkında Hıfzî'nin toprağını tanınması da bu süreden ileriye gitmedi. Kendisine her husta yardımcı olabiliydik. Ne var ki istemediler nedense. Bir gün de gördük ki kitap çıkmış. Oysa ki benim sözünü ettiğimiz efsaneler, Hıfzî'nin el yazısı ile 6 deyişi, derlemelerimizin kitapta bulunmayan-14 deyiş ve Kitapta bulunupta dörtlülükler arasında olmayan 30 dan fazla khnayı kendisine verebiliriz. Bu nedenle Dizdaroğlu Ustamızın görüşüne şükrettiği eksiklikler ve yanlışlıklar da azalacaktı. Şimdi önce bu noktalara dokunalım.

T.F.A. Dergisinin kasım 1968 sayısının 5119 uncu sayfasında (anlamı olmayan sözcükler, tamamlamalar, sözcük öbekleri)

başlığı altında yayınlanan dizelerin tam deyişlerini belli ki sayın Dizdaroğlu da bulamamış. Bula doğrularını da elbet yazdı. Zaten sayın Dizdaroğlu o yörelerde doğmuş olmasına rağmen yanılmıyorsa Hıfzî hakkında bir derleme başlangıcına girişmemiş. Bizde varolan deyişlerden bu anlamsızlıkları şöyle düzeltelim.

- a) Yusufun emrahı şivan görünür. Bizdeki ve doğru olması gerekeni, Yusufun hem-râhı şivan görünür.
- b) Bugün rihahımın duman günüdür. Bizdeki ve doğru olması gerekenleri, Bugün bu halimin duman günüdür. (veya) Bugün hallarımın duman günüdür.
- c) Ne hoş hayalendi çimenli çöller. Bizdeki ve doğru olması gerekeni, Ne hoş hayalendi, çimenmiş çöller.
- ç) Öğle güneşinde fervahelendi. Bizdeki ve doğru olması gerekeni, Öğle güneşinde şemamelendi.
- d) Uyandım esiyor badı furuget, Bizdeki ve doğru olması gerekeni, Uyandım esiyor bir bād-ı firkat.
- e) Gazel olsun gönül sega dalında, Bizdeki ve doğru olması gerekeni, Khazel oldu gönül sevdâ dalında,
- f) O mâh-ı mahrifet rahmane düştü, Bizdeki ve doğru olması gerekeni, O mah-ı mağfirret rahmane düştü.
- g) Terk-i vatan kılmak bir seklı gale, Bizdeki ve doğru olması gerekeni, Terk-i vatan kılmak bir seklı galat.
- ğ) Zannoldu mahbuplar gildi kumaşı, Bizdeki ve doğru olması gerekeni, Zannoldu mahbuplar geydi kumaşı.

Yukarıdaki anlamsız dizeleri bizdekilerle karşılaştırdıktan sonra bizde olup ta kitapta olmayan ve şimdiye değin hiçbir yerde yayımlanmayan deyişlerden veya dörtlülüklerden bir iki tane aktaralım. Hıfzî'nin kişiliğini anlatırken yukarıda adı geçen kitabın 9 ve 11 ne sayıfalarındaki iki ayrı dörtlülüğü tamamı kitapta yoktur. Bizim Kağızman'da çıkardığımız SU gazetesinde dolaylı yayınladığımız bu iki dörtlülüğün tümü istense idi seve seve yollardık. Kitapta olmayan, Hıfzî'de alışılmamış bir tarzda gördüğümüz diwan etkili bir deyişin ilk dörtlülüğünü aşağıya ahyoruz.

Yazın ağlar, kışın ağlar, yüce dağlar duman olmuş.
Suların gözü yaşından akan bahr-i Unman olmuş.
Serviler secdeye varmış hoş kaddi yay, keman olmuş.
Ağaclar gibi kıyamda gözün arşa diker, ağlar.

Gene kitapta S. 48 de AVCIYA başlıklı koşmanın eksik ikinci ve dördüncü dörtlülükleri.

2

Ezelden halkolmuş nikâhlarımız.
Sevmiş birbirini ervahlarımız.
Bilmem bunda nedir günahlarımız ?
Yar benim, Ben yârin eller nereli.

4

Hakikat bâbında bir penahım var.
Virdalmışam günde yüzbin âhım var.
Mağrıptan, maşrika azm-i râhum var
Yarin diyarını sormuş sorali

Bizde olup kitapta olmayan bir deyişin ilk ve son dörtlülüğünü sunuyoruz.

Uçan kuşlar sizden haber sorayım,
Bu bağda sallanıp gezen kim idi ?
Anasın yitirmiş, yolun şaşırmış
Körpe maral gibi tezen kim idi ?

Hıfzî, yaktı beni kaşım karası,
Vurdu zalim yüreğimde yâresi
Hikmet-i Lokmanda yoktur çâresi,
Yârama melhemi süzen kim idi.

Gene bizde olup kitapta olmayan 22 khanalık bir dünya destanından söz edelim. Tekke kültürü ile yetişmiş bir Hıfzî'deki tasavvuf ve dünya yaratılış tarihinin tipik bir belgesidir. Bunu da ileride yayınlamayı düşünüyoruz. Şimdi ise kitapta olmayan tam Hıfzî edalı bir deyişin ilk iki dörtlülüğünü aktaralım.

Gafilden şikârim firar eyledi.
Yâd avcı değilem yâr eğlen eğlen,
Ezelden muhabbet, şimdi ayrılık.
Eyledi canıma kâr eğlen eğlen.

Yeşil başlı sonam göllere düştü.
Meenun Leylâ için döllere düştü.
Sevda-i seyrimiz dillere düştü.
Yok mu namus ile âr eğlen eğlen.

Kitapta S. 11 deki UMUT başlığını taşıyan koşmanın eksik iki khanasını da aşağıya ahyoruz.

"Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler,"

Yazan : Aydın OY

T.D.K. Derleme ve Tarama Kolu, bir yandan Tarama Sözlüğü ile Derleme Sözlüğü'nü sürdürürken bir yandan da atasözlerini ve deyimleri yayınlamakla görevini yapıyor.

Bu kolun en yeni kitabı olarak "Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler" de yayımlanmış bulunuyor. (1)

Kitabın Ömer Asım Aksoy'ca hazırlanan "Önsöz" ünde çalışmaların hangi yolları izleyerek yapıldığı ve kitaptan nasıl yararlanılacağı üzerine açıklama yapıyor. Sonra "İl Adları Kısaltmaları", "Derleyici Adları, Nerelerden Derleme Yaptıkları ve Gönderdikleri Söz Sayısı" bölümleri geliyor. Bu bölümlerden sonra da önce atasözleri, arkasından deyimler alfabetik sırayla sunuluyor.

Sayın Aksoy, önsözde "Atasözlerimizi ve deyimlerimizi kullandıkları çevre ve

zaman bakımından dört kümeye" ayırıyor :

1 — Bugün yurdumuzun her yerinde kullanılanlar,

2 — Kullanışları, yurdumuzun kimi bölgelerine özgü olanlar,

3 — Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar,

4 — Eski zamanlarda kullanılmış, bugün unutulmuş olanlar.

Bu dört kümeyle ilgili sözlerin her bölümü ayrı ciltlerde toplanmaktadır. Nitekim, birinci madde ile ilgili olanlar daha önce kitap haline getirilmişti. (2) Üçüncü maddede gösterilenlere örnek olarak bir kitap daha yayımlandı. (3) Dördüncü maddede belirtilenler üzerinde çalışmaların ilerlediğini ilgililer söylemektedir.

Bizim bu yazımızda tanıtmaya çalıştığımız ve birkaç yönden üzerinde duracağımız

Perçemi bir yâne tüşüp,

Gasdi şirin cânê tüşüp.

Rûyine nişâne tüşüp.

Tamı da miyâne tüşüp,

Mürgi yâne yâne tüşüp,

Yâr elinden şane tüşüp,

Zülf-i perişane tüşüp.

Dilimizden khane tüşüp.

Farkî tek damane tüşüp,

Elhmden peymâne tüşüp,

Gül üzünü görelberi.

bendinin peşisıra bu ŞEKİ'nin şiiirdir demişti. Görülüyor ki divan edebiyatımızın secileme kelimesinden esinlenen halk ozanlarımız bu kafiye bolluğuna divan etkisi ile sicilleme (yanlış olarak veya mümkün ki peşpeşe gelen kafiyeleerden dolayı) bilmeden Farkî etkisi ile de şeki demişlerdir. Dizdaroğlu Hocam ne derse desin, bu deyiş şeklinin yalnız Azerbeycan ve doğu ozanlarında oluşunu kabul etmeyeceğiz. 16. Yüzyılın Şair Sami'si Kanuni Sultan Süleymanın oğlu Mustafa Han'ı boğdurması üzerine yazdığı ünlü terki-i bent ağıtında bu şeki şeklini kullanmıştır. Nihayet Şeki de düşünülürse terki-i bent veya terci-i bente çok yaklaşan bir halk şiiiri deyiş şeklidir.

mız kitap, iki numarada belirtilen atasözlerini ve deyimleri içine almaktadır. Derleyicilerle Dil Kurumu görevlilerinin ortaklaşa çalışmaları sonunda meydana getirilen bu kitap, kendi alanında düzenli ilk yayın olarak önemli bir boşluğu doldurmaktadır. İlk olması nedeniyle birtakım eksiklikleri olacağı doğal karşılanmalıdır. İşte biz, görüşlerimizi bu ilk olma noktasında toplayarak açıklama yolunu tutacağız :

a) Derlemelerin eksiksiz olduğu söyleyemez. Derleyicinin duymadığı, unuttuğu, şüpheli görüp fişlere geçirmediği atasözleri veya deyimler T.D.K. Derleme ve Tarama Kolu'na ulaşamamıştır. Kurum görevlileri, daha önceki bölgesel yayınları taramak yolunu tutarak, anketler düzenleyerek atasözleri veya deyimlerin, belli bir bölgede veya yakın bölgelerin halk ağzlarında yaşayıp yaşamadığını araştırabilirlerdi. Bir örnekle açıklayalım :

İt boku acıdan yer. (-Gaz.)

Gaziantep'ten derlenen veya Gaziantep Ağzı (4) kitabından aktarılmış olan bu atasözü yalnız Gaziantep veya çevresinde geçiyor da başka illerin ağzlarında kullanılmıyor mu ?

Prof. A. Caferoğlu'nun bir kitabının (5) 78. sayfasında atasözünün,

İt, pohu acıdan yer.

şeklinde Malatya'nın Tahir bucağına bağlı Yukarı Sülmenli köyünde de kullanıldığını görüyoruz. Demek ki bu atasözünün kullanılma alanı biraz daha geniştir. Araştırılırsa Gaziantep ve Malatya'ya yakın illerde kullanılıp kullanılmadığı da ortaya çıkarılır.

Bizim, burada yalnız bir örnek üzerinde durduğumuz konu, aslında bölge ağzlarının haritalarının yapımına kadar varacak çalışmaların çıkış noktası demektir.

b) Aynı bölgede, aynı il çevresinde kullanılan atasözlerinin ve deyimlerin de o bölgeye özgü atasözleri ve deyimlerin bütününü söyleyemeyiz. Derlemeye katılanlardan biri olarak kendimiz başta olmak üzere, bir ilin sorumluluğunu tek başına yükledikleri görülen derleyicilerin o ille ilgili bütün atasözlerini veya deyimleri derleyemeyecekleri bir gerçektir. İçlerinde bulut sözcüğü geçen, bölgesel nitelikteki atasözlerini kitapta bulamadık. Örnekler verelim :

Antrenör Gündüz Kılıç'ın yaptığı bir A-

nadolu gezisinde Van'da işittiği bir atasözünü, Milliyet gazetesinde yayımlandığı günlerde okumuş ve ilerde işe yarar diye fişlemiştik; Bulut kalktı Muş'tan, çek elini işten.

Bulutla ilgili diğer atasözlerini de bir başka kaynaktan (6) aktaralım :

Bulut gider Aydın'a, Bak işine kaydına.
Bulut gider Gerede'ye al abanı gir odaya.
Bulutlar Bolu'ya, al yabancı git yalya.

Bu noksanlıkların kitabın ikinci baskısında, kontrolden geçirilerek giderilmesini diliyoruz.

c) Kitaptaki bölgesel atasözleri ve deyimlerin bir bölümünün bölge ağız özelliklerini belirtecek biçimde yazıya geçirildiği, bir bölümünün de İstanbul ağzına göre dizildiği göze çarpıyor. Bu noktada yöntem bakımından bir tutarsızlık seziliyor. Bununla birlikte, Derleme - Tarama Kolu ile Gramer Kolu atasözleri ve deyimler üzerinde fonetik ve morfolojik açılardan ortaklaşa bir çalışma yaparlarsa Türkiye Türkçesi ağzları yönünden verimli sonuçlar elde edilir, düşüncesindeyiz.

d) Kitapta az olmakla birlikte imlâ yanlışları da yer alıyor. Gözümüze çarpan bir ikisine örnek verelim :

Yanlış : Kız alırsan söğütten, at alırsan yörükten al.

Doğru : Kız alırsan Sögüt'ten, at alırsan yörükten al.

Çünkü sözde yer alan Sögüt, bir ağaç cinsi değil, kasaba adıdır.

Yanlış : Yağcı yağdır, kayı kaydırır.

Doğru : Yağcı yağdırır, Kayı kaydırır.

Çünkü, Kayı bir köy adıdır.

e) Deyimlerin çok özel anlamlı olanlarının dip - notlarda açıklanması yerinde bir tutum.

Derleme, düzenleme, dizinleme bakımından üzerinde durduğumuz ve ikinci basımı yapıldığında dikkate alınması dileğiyle açıkladığımız görüşlerimizi burada bitiriyoruz. Kitap, bu eksikliklerine rağmen Türk folkloruna, Türk halk edebiyatına büyük bir hizmet ürünü olarak karşılanmalıdır.

(1) Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, T.D.K. yayınları : 279, Ankara 1969, 406 s.

(2) Atasözleri ve Deyimler, Ömer Asım Ak-

7
Hani Yakup ağılar günteessüften
Der baharım çıkmaz bir tesadıftan
Ümidimiz vardır kısmen Yusuf'tan
Kılar azm-i diyar böyle de kalmaz.

8
Yunusu deryada hapsetti balık
Verenler olmadı O'ndan bir salık
Elbette halkeder mahkûmu halık,
Bu balıktan çıkar, böyle de kalmaz.

Mahir Baranseli gene de bir emek sonucu kitabını çıkarmış. Ancak bundan böyle yapacağı çalışmalarında umarız ki aceleciliği bırakır. Bizim bu sayıdaki çalışmamız Hıfzı için şimdilik bir başlangıçtır. Konumuzu bu nedenle kesmek üzere iken sayın Ağabeyimiz Dizdaroğlunun da çeşitli yerlerde şeki (sicilleme) üzerine yazdıklarına değinmek isteriz.

Su gazetesinde Hıfzının ünlü şeklini ilk olarak tamamlayıp yayınladığımızda bu kelimeye dokunmuştuk. Azerbeycanın Şeki Hanlığında 19. yüzyıl başlarında yaşadığını duyduğumuz FARKİ adındaki bir halk ozanı ilk olarak Şeki'ye benzer bir deyiş dediğinde etrafındakiler şaşırmışlar. "Bu nasıl deyiş?" diye sorduklarında U-tangaç Farkî :

İğdeli Gelin

Yazan Mustafa SUCUOĞLU

İğde ağacı; Çorum'da bağların ve bahçelerin sınırlarını çevreler. Ahşaplar ve İhca bağları yörelerinde, iğde ağaçları bol miktarda bulunur. İğdeler, baharda çiçek açınca, etrafa kendilerine özge baygın ve buram buram kokular saçarak. Çocuklar beyaz renkte olan "Öksüz Çiğdemi" ni iğde dalına dizerek ev ev dolaşır, ilkbaharı müjdeliler. İğde ağacının kutsallığı da vardır. Dallarından, içi oyulmuş parçalar, nazarlık olarak kullanılır. Anadolu hurması diyebileceğimiz meyvesi, sert bir çekirdek üzerine sıvanmış, bir nevi şekerli un olup, Anadolu çocuklarının başta gelen çerezleridir. Olgun meyvesi, kaynatılarak süzülen suyu içilirse, böbrek ağrılarında iyi gelir. Çorum'un bağ eğlencelerinde, yemekten sonra sabun almayı unutmamışsanız, iğdenin yapraklarını ıslatıp avuç içinde oğuşturunuz, yapraklarının sabun görevini de yaptığını göreceksiniz. Dikenleri ise saplanmaya hazır birer hançer gibidir.

Bu kadar olanakları bünyesinde toplayan iğde ağacının Çorum'un yaşantısında çok özge bir yeri vardır ki, folkloruna dahi girmiştir.

Evlerinin önde iğde değil mi yar, iğdenin dalları yerde değil mi ?

Benim sevdiğim burda değil mi yar.

Derdimin dermanı İĞDELİ GELİN,

İğdesin aldırılmış sevdalı gelin.

Diyen mısralarla bezenmiş, Çorum halk oyunu **İĞDELİ GELİN** de ismini bu kutsal ağaçtan almaktadır.

İĞDELİ GELİN oyununun öyküsü; Anadolu'da seven kalplerin başlık derdi, aile ve çevrenin baskısı sonucu, birleşmelerinin engellendiğini, ekseriya seven kalplerin bu

soy, T.D.K. yayınları : 238, Ankara 1965 542 s.

(3) **Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler, A. Battal Taymas, Ank. 1968.**

(4) **Gaziantep Ağzı II, Deyimler - Meşhur Sözlere Atasözleri Dualar - Beddualar, Ömer Asım Aksoy, T.D.K. yayını, İst. 1945, 417 s.**

(5) **Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, 1945, XVIII — 318 s.**

(6) **1001 Ziraat Atasözü, Bekşioğlu Şemsettin, Ankara 1952, 78 s.**

İğdeli Gelin oyununu oynayan iki Çorumlu.

yüzden eski hatıraların yazarlarını taşıdıklarının dile getirir. Başlık veremediği için, evlerinin önünde iğde ağacı bulunan arkadaşına gelin giden yavuklusunun düğününde, bozuntuya vermeden oynanan oyunlara katılan, bağrına taş basarak kan kusa da "Kızılık Şerbeti" içtim diyebilen, mertçe haklarından yoksun kalmayı bilen, faziletli Anadolu delikanlısının kalp acılarını yansıtır.

Bazen delikanlı, köy meydanındaki sokuda, bulgur doğen kızların arasındaki yavuklusunun yanından geçerken, birbirlerine hasretle bakarlar, gözler konuşur, iğde kokuları ile karışık yavuklusunun kokusunu teneffüs eder. Geceleleri de hayali ile kendinden geçer. Son olarak da, küçücük elâ gözlü sevgilisini pınar başında sere serpe uzanmış uyurken, hiç dokunmadan doya doya seyrederek. Cilve kutusu sevgilisinin güzelleşip olgunlaşmış olduğunu görür. Benliğini bir korku sarar "Acaba bu kadar güzelliğe sahip olabilecek miyim", diye düşünerek heyecanlanır. Heyhat, korktukları başına gelmiş, felek belini kırmıştır. Baş-

lık vermeye kudreti yetmediği için, kızı başka birine nikâhlaşmışlar, bakmaya kıyamadığı yavuklusu, şimdi iğdeli evin gelini olmuştur. Artık İĞDELİ GELİN'in derdinin dermanı olmasına imkân kalmamıştır. Anadolu'nun mertlik yasalarına göre İĞDELİ GELİN bundan sonra delikanlı için ancak mukaddes bir varlık bir kardeş olacaktır.

İĞDELİ GELİN oyunu : İĞDELİ GELİN, kız ve erkek arkadaşları eşliğinde, oyun oynanacak meydana getirilir. Davul - Zurna çalmaya başlar, bir kız bir erkek el ele tutuşarak halka olurlar. Davul - zurna susunca, halka küçülür el ve ayaklar içe, dışa sallanarak türkünün birinci kıtası koro halinde söylenir.

Kız pınar başında yatmış uyumuş, yar;

Elâ gözlerini uyku bürümüş,

Evvel küçücekti şimdi büyümüş yar.

Derdimin dermanı İĞDELİ GELİN,

İğdesin aldırılmış sevdalı gelin.

Türkü bitince, davul - zurna başlar, oyun sür'atlenerek elele tutuşmuş olan halka, birden bire eller yukarı kaldırılarak, bir iğde çiçeği gibi açılır ve çark gibi dönmeye başlar. Davul - zurna susar, halka da raltılarak başka bir kıta söylenir.

Kız pınar başında testi doldurur yar;

Testinin kulpuna şahin kondurur,

Kız seni bakışın beni öldürür yar.

Derdimin dermanı İĞDELİ GELİN,

İğdesin aldırılmış sevdalı gelin.

Davul - zurna çalmaya başlar, halka tekerrar açılır, eller bırakılır, dönüş istikâmetinde yürünerek, hep birden eller halkanın içine ve dışına doğru tempolu bir şekilde çarpılır. Bu yürüyüş esnasında, oyundaki kızlar yavaş yavaş halkanın içine doğru bir keklik gibi kayarak, ikinci bir küçük halka teşkil ederler. Erkekler mendillerini çıkararak uçlarından tutuşup, dış halkayı genişletirler. Kızların etrafında önce yürüyüş yönünde, sonra ters yönde, geniş adımlar atarak dönmeye başlarlar. Bu figür, kendilerine emanet edilen kızları, delikanlıların her hangi bir tehlikeye karşı koruduklarının ifadesidir.

Evlerinin önde bulgur sokusu yar;

Sokudan geliyor yarin kokusu,

Kendi küçük emme cilve kutusu yar.

Derdimin dermanı İĞDELİ GELİN,

İğdesin aldırılmış sevdalı gelin.

Oyunun sonunda, kızların çemberinin et-

Bize gelen B KİTAPLAR

• Doç. Dr. Sedat Veyis ÖRNEK : "Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki". Giriş, İkel düşünce ve ilkel zihniyet, Bâtıl inanma, Büyü, Doğum, Çocuk, Evlenme, Ölüm, Göksel olaylarla ilgili inanmalar, Halk hekimliği, Ev ile ilgili inanmalar, Vücudün uzuvlarıyla ilgili inanmalar, Son söz, Bibliyografya ve indeks. Ankara Ün. Dil ve Tarih - Coğ. Fak. Yayınları, sayı : 174. 24 x 17 boyunda, 140 sayfa, 1 harita, 31 lira.

• Ferruh DİNÇER : "Studien On The Turkish Veterinary Folklore". İngilizce. Ankara Ün. Veteriner Fak. Dergisi, Cilt XIII, No. 4, 1966 dan ayırbaşım. 3 sayfa (452. sayfadan 454. sayfaya kadar). 24 x 17 boyunda.

• Rıza MOLLOV. : "Kerem Et Aslı" Et Ses Variantes Balkaniques. Etudes Balkaniques, T. II - III. den ayırbaşım. Academie Bulgare Des Sciences. Intitut D'Études Balkaniques. Sofia 1965. 22 sayfa (273. sayfadan 294. sayfaya kadar).

• İbrahim Zeki BURDURLU : "Üç Destan : Köroğlu, Karacaoğlan, Oğuz Destanı". Öyküleri ve şiirleri. 19,5 x 14,5 boyunda, 96 sayfa, 400 kuruş.

• Doğan KILIÇ : "Barzanı ve Kürdistan Cumhuriyeti Kuruluşu". Yörük Matbaası Kitap ve Yayınevi. 17 x 11 boyunda, 200 sayfa, 750 kuruş.

• Cemal KUTAY : "Sohbetler". Aylık Mecmua. P. K. 167, İstanbul. 16,5 x 12,5 boyunda, 208 sayfa, 5 lira.

• Lev TOLSTOY — Mehmet ÖZGÜL : "İvan İlyiç'in Ölümü". Büyük hikâyeler. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 153. 17 x 12 boyunda, 184 sayfa, 5 lira.

• Aşık Ali İzzet ÖZKAN : "Mühür Gözlüm". Şiirler. Ulusal Basımevi, 1969, Ankara. 19 x 14 boyunda, 124 sayfa, 5 lira.

rafında dönen delikanlılar, eş oldukları kızların hizalarına gelince el ele tutuşurlar. İkişerli yürüyüş kolu halinde mendillerini sallıyarak gelini iğdeli eve götürüp teslim ederler.

Kars'ın Pırsak Köyünde Nevruz

Yazan : Gülali AYDINOĞLU

(Derlenen yer : Kars - Tuzluca Pırsak köyü. Derlenen kişi : Abbas Sevilmış, İsa İlter.)

Navruz Bayramı, Tuzluca ve köylerinde her yıl 20 - 21 mart tarihlerinde büyük şenliklerle kutlanır. Öyle parlak şenliklerle kutlanır ki, dini ve millî bayramların hepsinden üstün olur... 21 mart'ın en eski bir Türk bayramı olduğunu da unutmamak gerekir. 21 mart Türklerin eski yılbaşı idi.

Navruz Bayramı, hem bahar bayramı ve hem de Haz. Ali'nin halife olduğu günün yıldönümü olarak

kutlanır. Navruz, farsçada "yenigün, iyigün" demektir.

Navruz bayramı yaklaşığı günlerde evlerde umumî temizlik yapılır. Bayramda giymek üzere herkes yeni giysiler yaptırırlar. Yakınlarına, nişanlılar nişanlılarına, öğrenciler öğretmenlerine çeşitli hediyeler alırlar.

ÖLÜ BAYRAMI

Navruz Bayramına yakın bir cuma akşamı (perşembe) günü ölü bayramı yapılır. Evlerde helva yapılır çeşitli yemişler alınarak hazırlanır. Tüm halk toplanarak önlerinde hocalar, hacılar ve kelbayılar (1) olduğu halde mezarlığa giderler. Önce hocalar mevlit ve Kur'an okuyarak dua ederler. Dua sonunda herkes beraberinde getirdiği helva ve yemişi çocuklara, yetimlere ve fakirlere dağıtırlar. Kalanını, herkes kendi yakınlarının mezarı üzerine döker. Sonra herkes kendi yakınlarının mezarını ziyaret eder, Kur'an okur, dua eder, ağlayarak yas tutarlar. Sonrası küskünler ve dargınlar barıştırılır, evlerine dağıtırlar.

ATES YAKMA

Navruz bayramına yakın ve ölü bayramından bir gün önce çarşamba gecesi evlerin üzerinde (toprak damlı düz olduğu için) otlarla ateş yakılır. Gecenin geç saatlerine kadar yanan bu ateşle, Haz. Ali'nin savaşta giderken halkı haberdar ettiği canlandırılmış olur.

İHYA GÖZLEMİ

Navruz bayramı gecesi "İHYA GÖZLEMİ" dedikleri, Haz. Muhammed'in torunu ve Haz. Ali'nin oğlu Hüseyinin Kerbelâ çölünde şehit edilişi taziye edilir, Geceleyin ağamın birisinin odasında toplanılır. Çeşitli yemekler pişirilir, Sabahlara dek hiç uyumadan mevlit ve Kur'an okunur, dua edilir, yaş dökülür. Akşam ve sahur vakti olmak üzere iki defa yemek yerler. Sabah açıldıktan sonra herkes bitkin ve üzgün evine dağılır.

Navruz bayramı günü, herkes bayram için yaptırdığı yeni giysilerini giyer, yaşlılar, gençler, kız gelin ve çocuklar kendi aalarında çeşitli eğlenceler tertip eder, eğlenirler. O gün en nefis - çeşitli yemekler hazırlanır. Hındi kızartması yapmak gelenektir. Herkes yer içer, güler, oynar. Gami, yası, kını o gün unutulur. O gün de fenalık gelmez kimsenin aklına. Komşular, dost ve akrabalar birbirlerini görüşe gider, bayramlarını kutlarlar. Öğrenciler, öğretmenlerini çorap, şeker, gömlek, mendil gibi çeşitli giysiler ve yemişlerle görüşe gider, öğretmenlerin elini öper, bayramını kutlarlar. Nişanlı gençler, geceleyin nişanlılarının evine görüşe gider aldığı hediyeyi götürür ve bayramlaşırlar.

(1) Kelbayı : Kerbelâyı ziyaret edenlere denir.

Hatay'da Çocuk Masalları

Yazan : Dr. E. KIZILDAĞLI

Türk folklorunun belki de en güzel örneklerini Hatay'da bir köy odasında dinlemeniz mümkündür. Kış günleri köy odalarının ocak başı sohbetlerine doyum olmaz. Günlerin, mevsimlerin yorgunlukları ocağa atılan zeytin odunları gibi eriyip gider.

Çocuklara yeni bir ruh, gençlere enerji aşılanır, ihtiyarlar gençleşir, koca karılar güç kazanır bu masallar sayesinde. İşte size bir "Karı ile Kedi" masalı :

"Bir varmış, bir yokmuş, fakir bir koca karı varmış. Birgün ev süpürürken beş para bulmuş, bu nunla pekmez almış, rafa koymuş, kedi pekmezi dökmüş, o da kedinin kuyruğunu koparmış."

Hikâye bu kadar basit, fakat anlatılışına gelelim, çocukları gülmekten kırır geçirir. Onları, mahkemeye kadının önüne çıkarır kedi, koca karıdan dâvacı olur. Kedi :

— Kadı efendi, ben bu koca karıdan dâvacıyım, kuyruğumu kopardı.

Kadı öfke ile koca karıya sorar :

— Neden bu zavallı hayvanın kuyruğunu kopardın? Koca karı :

— Dur anlatayım Kadı efendi, diye başlar; sonra devam eder :

— Ev süpürdüm Kadı.
— Arıca oldun karı.
— Beş para buldum Kadı.

— Zengin oldun Karı.
— Pekmez aldım Kadı.
— Şirin oldun Karı.
— Rafa kodum Kadı.

— Uzun boylu oldun Karı.

— Kedi döktü Kadı.

— Kismetinden çıkmış Karı.

— Ben de kedinin kuyruğunu kopardım Kadı.

— Ödeştiniz Karı.

Kadı hükmünü verir ve dâva da burada biter.

Bu masalı çocuklara en az iki kişi dialog şeklinde anlatır, biri kadı olur biri koca karı, bazan kediyi de bir çocuk temsil eder. Onun

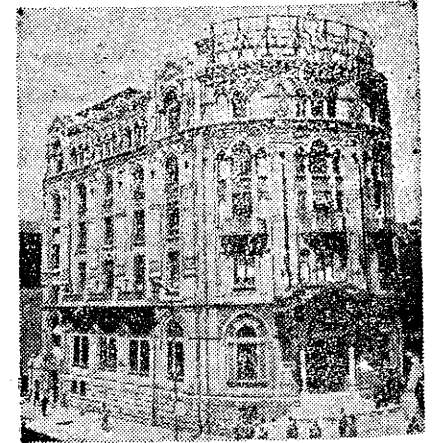
için çocuklar tarafından zevkle dinlenir.

Eğer masal ilk defa anlatılıyorsa, anlatan ses taklitleri ile hem kadıyı, hem kediyi, hem de koca karıyı dile getirir. Sonra çocuklar öğrenir ve onlar da masaldaki rollerini oynarlar.

Kıymetli "Türk Folklor Araştırmaları" Dergisinin teşvikleri ile biz de Hatay'ın sesini zaman zaman sizlere iletteceğiz.

BİLÜMUM BANKA MUAMELELERİ İÇİN
TÜRKİYE BANKASI

hizmetinizdedir

Umum Müdürük - Ulus Meydanı (Ankara)

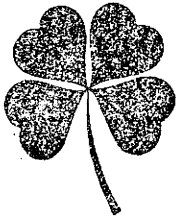
CARİ HESAPLAR • HAVALE • TİCARİ SENETLER • KREDİ MEKTUPLARI
• KEFALET MEKTUPLARI • DÖVİZ ALIM VE SATIMI • SEYAHAT
ÇEKLERİ • İTHALAT AKREDİTİFLERİ • KIRALIK KASALAR • v. s.

DÜNYANIN HER TARAFINDA MUHABİRLERİ VARDIR

**TÜRKİYE
GARANTİ BANKASI
A. Ş.**

KURULUŞU : 1946
Sermayesi : 40.000.000
Sür'at, Kolaylık, Emniyet
YURT İÇİNDE 115 ŞUBE

TASARRUF
MEVDUATINDA
İstanbul'un en mutena
semti Harbiye'de tam
konforlu Apartman Daireleri ve Zengin para
ikramiyeleri

GARANTİ BANKASI
Paranızın. İşinizin, İstikbalinizin Garantisidir.